

Landbouwonderwijsverslag 2001
“Onderwijs voor Voedsel en Groen”

*Verslag van de staat van het
landbouwonderwijs in Nederland
in het jaar 2001*

mei 2002
Inspectierapport 2002-04

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
Inspectie Landbouwonderwijs en Kennisprogramma's
Postbus 1313, 3500 BH UTRECHT
Internetadres: www.minlnv.nl/onderwijsinspectie

Inhoudsopgave:

Inhoudsopgave:	1
Samenvatting	2
1 Inleiding	4
2 Groen onderwijs VMBO en MBO.....	5
2.1 Bestuurlijk.....	5
2.2 Docententekort.....	5
2.3 Visitatie Bloemschikken	6
2.4 Kwaliteitszorg	7
2.5 Vernieuwingsimpulsen	7
2.6 Etnische minderheden	9
2.7 MKZ.....	9
2.8 Ouderbijdragen.....	10
3 VMBO-groen	11
3.1 Onderwijsinhoud	11
3.2 Onderwijsleerproces	13
3.3 Examens in het VMBO-groen.....	17
3.4 Scholengemeenschappen met een agrarische afdeling.....	20
3.5 Kwantitatieve gegevens VMBO	21
4 MBO groen.....	23
4.1 Onderwijsinhoud	23
4.2 Onderwijsleerproces	27
4.3 Toetsing en afsluiting.....	30
5 Het hoger landbouwonderwijs	32
5.1 Algemeen	32
5.2 Hoger agrarisch onderwijs.....	32
5.3 Wageningen Universiteit	38
Lijst van afkortingen.....	43

Samenvatting

Onderwijs is een kunst waarvan het uitoefenen vervolmaakt moet worden van de ene generatie op de andere. Elke generatie, eenmaal onderricht in de kennis van de voorafgaande generaties, is telkens beter toegerust om een onderwijs te creëren dat op juiste en evenwichtige wijze alle natuurlijke geneigdheid van de mens tot ontplooiing brengt (...). Immanuel Kant (1803)

Kwaliteit van het onderwijs

- Alle instellingen werken aan structuurveranderingen in het onderwijs. Voor de VMBO-sector worden thans de nieuwe leerwegen geïntroduceerd, voor de MBO-sector vindt invoering van de nieuwe kwalificatiestructuur 2000+ plaats, terwijl in het hoger onderwijs de invoering van de bachelor-master structuur vorm krijgt. Vooral in het voortgezet agrarisch onderwijs is sprake van aanzienlijke veranderingen. De inspectie constateert dat deze vernieuwingen veel energie kosten.
- Een knelpunt bij de invoering van de leerwegen in het voortgezet onderwijs is het niveau van de opleidingen. Steeds meer leerlingen worden geplaatst in het leerweg ondersteunend onderwijs, waarna wegen gevonden moeten worden om ze zonder regulier diploma door te laten stromen naar het middelbaar beroepsonderwijs. Daartoe worden onder andere leerwerktrajecten ontwikkeld, en andere opleidingsvormen die vroegtijdige uitval van leerlingen moeten voorkomen. De veelheid van opleidingen leidt er mede toe dat andere vormen van leren en begeleiding noodzakelijk worden. Deze last wordt voor de VMBO-scholen zwaar.
- De AOC's kiezen nog steeds voor het aanbieden van een groot aantal MBO-opleidingen op een toenemend aantal locaties, terwijl het aantal leerlingen niet stijgt. Gecombineerd met een aanzienlijke heroriëntatie van de opleidingen die per locatie worden aangeboden is het zeer de vraag of de kwaliteit met dit spreidingsbeleid gediend wordt. Diverse kwaliteitsmetingen wijzen uit dat het aanbod niet parallel loopt met de beschikbare deskundigheid van docenten en faciliteiten.
- Voor alle sectoren gaan deze vernieuwingen samen met het denken over nieuwe didactische werkvormen, andere benutting van faciliteiten en de introductie van ict in het onderwijs. De inspectie constateert dat de toepassing van ict in het leerproces achterloopt bij de plaatsing van computers in het onderwijs. Zo'n 30% van de lessen in het VMBO- en MBO-onderwijs wordt nog als onvoldoende getypeerd, vanwege het feit dat leerlingen onvoldoende gestimuleerd en uitgedaagd worden. Niet alleen ict is daarbij van belang. Het inspelen op de behoefte van leerlingen, waarbij denken, doen en werken met hoofd en handen centraal staat wordt nog te weinig aangetroffen. Aanbevolen wordt dat docenten meer in onderlinge reflectie vorm en inhoud geven aan het onderwijs, er zijn immers ook goede voorbeelden.
- De resultaten van het groene onderwijs zijn gemiddeld gezien niet slecht. De VMBO-locaties scoren op de kwaliteitskaart, waarin een aantal rendementsgegevens worden verzameld, landelijk gezien al enkele jaren iets beter dan het overige voortgezet onderwijs in Nederland. Dat wil niet zeggen dat er op schoolniveau geen tekortkomingen kunnen zijn. De vijf agrarische scholen die de afgelopen jaren stelselmatig veel lager scoren dan het gemiddelde zullen in 2003 extra aandacht van de inspectie krijgen.
- De inspectie is positief over de leerlingenzorg bij de AOC's. Er wordt veel aandacht besteed aan de intake van leerlingen, de juiste niveau- en opleidingskeuze en de persoonlijke begeleiding bij voorkomende problemen.
- In het middelbaar landbouwonderwijs voltrekt zich een verandering in het praktijkleren. Alle AOC's hebben daartoe ontwikkelingsplannen geschreven, maar slechts een minderheid van de plannen scoorde in 2001 voldoende. Thans vindt een heroriëntatie plaats, waarbij volgens de voorlopige bevindingen de praktische vorming in sterkere mate plaatsvindt in of in de nabijheid van de school, ten koste van de IPC-weken.

- In het hoger onderwijs voor voedsel en groen zijn de opleidingen beter studeerbaar geworden. Dat leidt onder meer tot efficiëntere leerroutes, de studieduur is verkort.
- De kwaliteit van een aantal opleidingen in het HAO, zoals in 2001 gemeten door visitatiecommissies, laat te wensen over.
- Eindelijk wordt nu zichtbaar dat de hogescholen kwaliteitszorg serieuzer gaan nemen.
- Systematische kwaliteitszorg is bij de AOC's nog onvoldoende ontwikkeld. Van de 15 beoordeelde kwaliteitszorgverslagen scoorden er slechts vier voldoende tot goed. Dat is zorgwekkend.

Overige aandachtspunten

- Het onderwijs voor voedsel en groen geeft er de voorkeur aan bij het ministerie van LNV te blijven.
- Ongeveer 15% van de AOC-locaties kampt met een docententekort. Dat geldt vooral voor de scholen in de grote steden, en daarbinnen dan vooral voor de exacte vakken en talen. De scholen kunnen de leerlingen in de laatste 2 leerjaren nog een volledig programma aanbieden, in de eerste twee leerjaren moet frequent het programma aangepast worden, en ontstaat er tot 10% lesuitval. Er is in toenemende mate sprake van zij-instromers; 70% van die ervaringen is positief.
- Ongeveer de helft van de groene (AOC) scholen geeft op een onjuiste wijze informatie over de gevraagde ouderbijdrage.
- Er is vanuit OCW en LNV de afgelopen jaren veel geld, in de vorm van projectsubsidies, gestoken in vernieuwingsprojecten, zowel voor inhoudelijke vernieuwing, de ontwikkeling van kwaliteitszorg, ict, didactische vernieuwing en ondersteuning. Het grote aantal mogelijkheden tot subsidie leidt er naar het oordeel van de inspectie toe dat instellingen onvoldoende zelf kiezen voor een aantal belangrijke eigen ontwikkelingsprocessen, die vaak afhankelijk zijn van de bestaande situatie, kennis en faciliteiten. Voorts wordt veel geld besteed aan overkoepelende projectleiding. Projectevaluaties laten nogal eens teleurstellende resultaten zien. Het voornemen van LNV tot herordering van de subsidiestromen en het ontwikkelen van een aantal grote programmalijnen is verstandig.
- Het is lastig om een goed beeld te krijgen over de feitelijke aanwezigheid en instroom van het aantal allochtonen in het onderwijs. De aanwezigheid is hoe dan ook nog laag. Wel hebben een aantal AOC's gericht beleid ontwikkeld, maar slechts op een beperkt aantal plaatsen vindt een vorm van actieve werving plaats. Vooral het MBO-groen met vele flexibele leerroutes en gerichte cursussen voor het bedrijfsleven, lijkt kansen te bieden voor de vergroting van het aantal allochtonen.

1 Inleiding

Uit Alice in Wonderland:

'Lieve Poes', begon Alice, en ze vervolgde: 'Kunt u me misschien vertellen welke kant ik op moet?'

'Dat hangt er heel erg vanaf waar je heen wilt' zei de kat.

'Dat kan me niet zoveel schelen', zei Alice.

'Dan doet het er niet toe welke kant je opgaat', zei de kat.

'Als ik maar ergens kom', voegde Alice er bij wijze van een verklaring aan toe.

'Oh, dat zal wel lukken', zei de kat, 'als je maar lang genoeg doorloopt.'

Nadat in het najaar 2000 de minister de beleidsbrief over het onderwijs voor Voedsel en Groen had uitgebracht, is er in 2001 intensief nagedacht over de positie van dit onderwijs in relatie tot het overig onderwijs. Daarbij werd ook nadrukkelijk het onderwijsveld zelf betrokken. In het algemeen geldt dat men zich thuis voelt bij de eigen onderwijsminister, maar zich ook realiseert dat samenwerking over de sectorgrenzen heen, sectorgrenzen die bovendien aan het vervagen zijn, een belangrijke kwaliteitsimpuls kan opleveren en in een aantal gevallen noodzakelijk is. Ook anderen hebben zich over de positie van het onderwijs voor voedsel en groen uitgelaten. Zo vindt de commissie Veerman - tot begin 2002 voorzitter van de Raad van Bestuur WUR - in een bijdrage aan het verkiezingsprogramma van het CDA, dat het groene onderwijs een prominente plaats dient in te nemen binnen onze maatschappij onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV. Immers het vernieuwde onderwijs zal in belangrijke mate bijdragen aan de veranderingen die de sector zal ondergaan. De Raad voor het Landelijk Gebied sluit zich daarbij aan en wijst op de gewenste wisselwerking tussen het LNV-beleid en het onderwijs. Maar de Onderwijsraad, die door de minister gevraagd was hem over deze zaken te adviseren, komt tot de conclusie dat die wisselwerking juist beter vorm kan krijgen als de verantwoordelijkheid voor de bekostiging naar OCenW gaat. De Raad stelt dat de combinatie van inslag- en scheringbeleid niet heeft gezorgd voor effectieve beïnvloeding van het agrarisch onderwijs.

Hoewel de opvattingen dus uiteenlopen is in alle gevallen het belang en de kwaliteit van het landbouwonderwijs leidend voor de visie over gewenste en noodzakelijke ontwikkelingen.

Naar die kwaliteit is ook in 2001 door de inspectie en door anderen gekeken.

In 2001 heeft de inspectie uitvoerig onderzoek verricht in het kader van de bestandsopname 1999 tot 2002, een systematische kwaliteitsbeoordeling van alle instellingen. Voorts heeft de inspectie kennis genomen van de proefvisitatie die door de gezamenlijke AOC's en gesubsidieerd door LNV is uitgevoerd bij de opleiding Bloemschikken. Daarnaast heeft de inspectie onderzoek gedaan naar het praktijkleren op de AOC's en informatie ingewonnen over enkele andere aandachtspunten.

Over het hoger agrarisch onderwijs zijn twee visitatierapporten verschenen, één dat de zes opleidingen met een belangrijke milieucomponent beoordeelt, het andere over de lerarenopleiding(en). De milieu-visitatie betrof ook vier opleidingen in het overig hbo, waardoor benchmarking mogelijk wordt.

Verder heeft de inspectie zowel in het HAO als bij Wageningen Universiteit beoordeeld hoe men met eerdere visitaties uit 1999 is omgegaan.

Dit alles levert informatie voor een genuanceerd beeld over de geleverde prestaties in het onderwijs voor voedsel en groen.

2 Groen onderwijs VMBO en MBO

Ofschoon we onszelf graag iets anders wijsmaken, is ons onderwijssysteem in vele opzichten nog steeds een afspiegeling van het aloude, industriële systeem van massaproductie en classificatie. Dat wil zeggen: productie draaien, standaardisatie, efficiëntie en kostenbeheersing. Leerlingen gaan over van de ene naar de andere klas via een van tevoren opgesteld curriculum van standaardvakken, alsof ze op een lopende band staan.

Uit: Onderwijs wordt weer mensenwerk, een essay van Coen Free.

In dit jaarverslag beschrijft de inspectie een aantal onderwerpen die in algemene zin voor de positie en de prestaties van de AOC's van belang zijn.

2.1 Bestuurlijk

In 2001 is het aantal AOC's gedaald van 15 naar 12. Nadat in 2000 en 2001 fusies in het Noorden en Oosten van het land waren afgerond die resulteerden in respectievelijk de AOC's Terra en Oost, werd in 2001 een grote fusie van 4 AOC's in het westen van het land beklonken. Zij gaan met 28 locaties door onder de naam Wellantcollege. Ook anderszins bezinnen de AOC's zich duidelijk op de toekomst. Zo zijn inmiddels 8 MAVO's organisatorisch ondergebracht bij AOC's - daarmee hebben meerdere vestigingen van AOC's de mogelijkheid gekregen de gemengde leerweg aan te bieden - en zijn diverse andere AOC's bezig met bestuurlijke fusies. Het Holland College is inmiddels bestuurlijk samengevoegd met twee scholengemeenschappen in het Westland, en AOC West Brabant bereidt een fusie voor met ROC West Brabant. Eén AOC is een bestuurlijke fusie aangegaan met een school voor praktijkonderwijs.

AOC's werken samen met onderwijsorganisaties, zorginstellingen of voorlichtingsdiensten in de regio, teneinde voor leerlingen een aantrekkelijke leeromgeving te creëren. Alle AOC's participeren in de regionale samenwerkingsverbanden VO-VSO. Dat betreft intensieve samenwerking die vaak ook de mogelijkheid biedt voor verdere contacten.

In al deze gevallen lijkt de samenwerking er uiteindelijk toe te leiden dat de relatieve kleinschaligheid van het groene onderwijs behouden blijft, en de voordelen van een grotere bestuurlijke koepel vooral gezien worden in de verdere professionalisering van onderwijskundige ontwikkelingen en het beheer.

Het contact met het basisonderwijs is voor alle scholen van groot belang. Deze contacten hebben vooral betrekking op de instroom van leerlingen. Merkwaardig genoeg is het contact met het afnemend onderwijs vaak heel beperkt of in het geheel niet aanwezig. Dat wordt bevestigd tijdens de Onderzoeken met Kwaliteitsindicatoren (OKI's).

De contacten met het regionale bedrijfsleven zijn in de organisatie van de BPV goed. In gestructureerde zin, met regelmatig overleg, zijn ze echter niet sterk ontwikkeld. Weliswaar bestaan er al lang sector adviesraden voor de 'primaire' opleidingen, maar die functioneren matig en hebben ook door de verschuiving van instroom aan belang ingeboet.

De commissie die in 2001 de opleidingssector Bloemschikken heeft gevisiteerd constateert hierover:

'Slechts een enkele vaktechnische commissie of sector adviesraad functioneert nog naar behoren en houdt zich bezig met wezenlijke zaken die de opleidingssector en de bedrijfstak betreffen.'

2.2 Docententekort

De inspectie heeft een inventarisatie uitgevoerd op ruim 100 vestigingen van de AOC's. Op 15% van de vestigingen doet zich het docententekort als een groot probleem voor. De grootste problemen doen zich voor in de grote steden in het westen van het land, en dan nog vooral in het

VMBO. Met name tussentijdse vacatures blijken moeilijk te vervullen. Dat leidt ertoe dat vooral in de eerste leerjaren van het VMBO een aantal lessen vervalt, vooral in de exacte vakken en de vreemde talen. Op enkele locaties zijn ook in de examenklassen problemen gerezen door uitval van lessen. Lesstof wordt dan ondergebracht in andere vakken of er wordt een groter beroep gedaan op de zelfwerkzaamheid van de leerlingen. Ook maken docenten veel overuren. Met het nodige kunst- en vliegwerk slagen scholen er in het algemeen echter wel in de verplichte lesstof te behandelen en te toetsen.

De situatie is overigens - ten opzichte van het overige onderwijs - toch nog relatief gunstig en daar draagt de goede instroom van docenten voor beroepsgerichte vakken vanuit de Stoas-APH aan bij. Daarnaast biedt de combinatie van leren bij Stoas-APH en werken op een AOC voor pas afgestudeerde mao-abituriënten, het extra inschakelen van niet onderwijskundigen bij de begeleiding van leerlingen, en het gebruikmaken van deskundigen uit het bedrijfsleven enig soelaas. Van de ongeveer 100 AOC vestigingen hebben er 35 ervaring met zij-instromers in het onderwijs. Ongeveer 70% van de ervaringen zijn positief. De nieuwe instroom brengt een ander soort kennis en ervaring in. Wel geven de AOC's aan dat een flinke investering nodig is in didactiek en pedagogiek van deze nieuwe mensen. Ook meldt men problemen die verband houden met het salarisoniveau binnen het onderwijs en met aspecten die samenhangen met de hebbelikheden van de hedendaagse jeugd.

In de praktijk blijkt een zij-instromer nog wel eens op het laatste moment af te haken of vlak na indiensttreding toch weer te vertrekken. Dat levert de school een acuut probleem op.

2.3 Visitatie Bloemschikken

In september 2001 heeft een door de AOC-Raad ingestelde commissie een eindrapport aangeboden met de resultaten van een proefvisitatie uitgevoerd bij 15 opleidingen die vallen onder de opleidingssector Bloemschikken. Naast conclusies specifiek per opleiding heeft de commissie ook een aantal algemene (landelijke) conclusies getrokken. De commissie toont zich hierbij kritisch over een onvoldoende effectief spreidingsbeleid, een gebrek aan systematische vertaling van de eindtermen naar de onderwijsprogramma's, onvoldoende aandacht in de opleidingen voor sociale vaardigheden, het ontbreken van doelgroepenbeleid, de geringe toepassing van ICT en een zwak ontwikkelde kwaliteitszorg. Dit zijn aspecten die al verscheidene malen ook in OKI-rapporten van de inspectie naar voren zijn gekomen. Een aantal ervan is in meer uitgewerkte vorm terug te vinden in het verslag over het mao.

In maart 2002 heeft de AOC Raad een reactie gegeven op het visitatierapport, die een wat vrijblijvende indruk maakt. Het is duidelijk dat de belangrijkste activiteiten tot verbetering op de AOC's zelf moeten plaatsvinden, maar het volle profijt van visitaties ontstaat alleen maar als de uitkomsten zowel door de AOC's gezamenlijk als door de afzonderlijke opleidingen heel serieus genomen worden.

De inspectie heeft het eindrapport en het hiermee verbonden proces aan een meta-evaluatie onderworpen. Conclusie is dat de visitatiecommissie er in geslaagd is in een relatief korte tijd een bruikbaar rapport uit te brengen maar dat het proces te veel tijd heeft gekost zowel van de leden van de visitatiecommissie als van de opleidingen. Dat klemt te meer omdat in deze proefvisitatie niet alle daarvoor in aanmerking komende opleidingen gevisiteerd zijn. Een aanzienlijke vereenvoudiging is naar de mening van de inspectie mogelijk, o.a. door het hanteren van minder indicatoren en door meer gebruik te maken van oordelen van andere deskundigen.

Andere punten waar de inspectie aandacht voor vraagt zijn de selectiecriteria die gehanteerd zijn bij de keuze van de te visiteren locaties en het geven van een oordeel over de door de opleidingen opgestelde zelfevaluatie-rapporten. Deze aspecten heeft de inspectie in het visitatierapport niet aangetroffen.

Wat betreft mogelijke toekomstige visitaties in het mao is de inspectie van mening dat goed gerichte visitaties op afzonderlijke kwaliteitsonderdelen van opleidingen of van AOC's zinvol kunnen zijn. Hierbij behoeft echter niet de kwaliteit van de opleidingen in zijn totaliteit te worden beoordeeld. AOC's kunnen dit gezamenlijk maar ook afzonderlijk oppakken.

De betrokken visitatierapporten zijn vervolgens belangrijk bronmateriaal in het proportionele inspectietoezicht zoals dat vanaf 2003 op basis van de Wet op het Onderwijstoezicht (WOT) zal worden uitgevoerd.

2.4 Kwaliteitszorg

In 2001 hebben de AOC's voor de derde maal in zes jaar een kwaliteitszorgverslag opgesteld. Slechts vier van de vijftien rapporten zijn door de inspectie als goed beoordeeld. Bij deze instellingen was tenminste sprake van een vaste systematiek van kwaliteitszorg, een inhoudelijke beoordeling van diverse aspecten van het primaire proces binnen de instelling, en voorstellen tot verbetering van vastgestelde tekortkomingen. Bij de andere instellingen worden deze activiteiten met een te beperkte aandacht uitgevoerd, waardoor niet verzekerd is dat instellingen gewenste verbeteringen aanbrengen. Ook wordt op die wijze te weinig gebruik gemaakt van ervaringen elders in de organisatie. Deze bevindingen sluiten aan bij de waarnemingen die de inspectie tijdens OKI's doet en ook bij de conclusies die in het visitatierapport Bloemschikken over kwaliteitszorg getrokken worden. Voor een deel van de instellingen staat het kwaliteitszorgverslag en de eisen die er aan gesteld worden te ver weg van de belevingswereld en de dagelijkse gang van zaken. Dat geldt ook voor de leiding van de AOC's, die zich onvoldoende realiseert dat zonder centrale regie de ontwikkeling van systematische kwaliteitszorg geen kans krijgt. Daar is kennis voor nodig - die op AOC's te weinig aanwezig is - en samenwerking tussen locaties.

Reeds vijf jaar wordt onder leiding van de AOC Raad een project meetinstrumenten uitgevoerd. Daarmee beoogt men dat op systematische wijze de tevredenheid van leerlingen, de staf en de omgeving te meten. In de loop van 2002 komen de resultaten van dit project beschikbaar.

Wat opvalt is dat veel van de AOC's die twee jaar geleden onvoldoende scoorden in de beoordeling nu geen vooruitgang hebben geboekt, terwijl de inspectie daar twee jaar geleden wel enige hoop op had.

De inspectie heeft de instellingen geadviseerd in de ontwikkeling, in de verslaglegging en in de interne communicatie vooralsnog de nadruk te leggen op het systematiseren van de kwaliteitszorg rondom de inhoud van het onderwijs en het onderwijsleerproces. Daarnaast heeft de inspectie op basis van deze beoordeling de minister geadviseerd de instellingen aan te sporen de kwaliteitszorg serieuzer aan te pakken.

2.5 Vernieuwingsimpulsen

Op basis van de beleidsbrief Groen onderwijs van LNV en eerdere beleidsindicaties kent het Ministerie van LNV een groot aantal regelingen tot subsidie van projecten en andere activiteiten die (inhoudelijke) vernieuwing van het onderwijs beogen. De belangrijkste zijn de VIA-regeling, vernieuwingen rond de invoering van ict in het onderwijs, de impuls beroepsonderwijs en het cursusonderwijs. Deze regelingen vinden deels hun oorsprong in algemeen kabinetsbeleid (ict en beroepsonderwijs), voor een deel zijn ze specifiek ontwikkeld door LNV.

De VIA-regeling bestaat reeds vanaf 1999. In de beleidsbrief van de minister waren voor 1999 en 2000 zowel vakinhoudelijke als onderwijskundige beleidsthema's genoemd. De gedachte daarachter was dat een inhoudelijk nieuw programma ook nieuwe eisen zou stellen aan leervormen en didactisch ondersteunend materiaal. Na enkele evaluaties in 2000 is besloten dat projecten waarin de onderwijskundige thema's de overhand hebben niet meer voor subsidiëring in aanmerking komen. De regeling is in oktober 2001 opnieuw geëvalueerd. Een belangrijke conclusie in deze evaluatie is dat de opbrengst van een project bepaald wordt door de kwaliteit van het projectplan, waarbij concreetheid en aantoonbare beschikbaarheid van deskundige medewerkers belangrijk zijn. Zonder een degelijk management dat zich met de uitvoering van een project bezighoudt zijn goede resultaten twijfelachtig. Een andere verklaring van teleurstellende resultaten is dat projecten erg ambitieus zijn. Veel van de projecten bevatten elementen die vragen om verandering van inzichten en attitudes van docenten, en dat gebeurt in een tijd dat docenten zwaar belast zijn met het reguliere onderwijs, de invoering van de nieuwe

kwalificatiestructuur en de leerwegen. Die prioriteitsstelling van docenten en management valt te begrijpen.

De evaluatie maakt duidelijk dat de resultaten van de projecten tot nu toe niet meevallen. Bekend was al dat veel projectvoorstellen niet aan de gestelde voorwaarden voldoen, waardoor deze niet gehonoreerd kunnen worden. Voor een doelmatige besteding van het beschikbare geld zal LNV dus aanpassingen in de regeling moeten aanbrengen.

Een van de andere vernieuwingsimpulsen betreft de verdere introductie van ict in het onderwijs. De uitvoering van de betreffende regeling is in 2001 overgedragen aan de AOC's. Dit heeft geleid tot het activiteitenplan AOC's online voor de periode 2001-2002. Dit plan behelst een aantal belangrijke programmalijnen die als voorwaardelijk worden beschouwd voor een goede introductie van ict in het onderwijs. Het start met visie-ontwikkeling op onderwijsvernieuwing en ict, de verbreding van de implementatie van bestaande producten en nieuwe proeftuinen. De AOC Raad verzorgt tweemaal per jaar een voortgangsrapportage. Uit deze voortgangsrapportage en eigen waarnemingen van de inspectie blijkt dat inmiddels de basisinfrastructuur voor interne en externe netwerken, de geplande beschikbaarheid van computers en basisvaardigheden van docenten op vele plaatsen is gerealiseerd. Tegelijkertijd bestaan grote verschillen tussen de locaties bij de implementatie in het onderwijsproces. Ook nu blijkt dat een zeer beperkte voorhoede werkt aan nieuwe implementaties en dat de verdere verspreiding van concrete producten nog niet gemakkelijk opgepakt wordt door de scholen. Overigens wordt de voortgangsrapportage door de AOC Raad zeer serieus genomen, waardoor inzicht in de voortgang ontstaat en bijsturen mogelijk wordt.

In 2001 is, naar aanleiding van het feit dat in de voorjaarsnota 2000 extra middelen zijn vrijgemaakt, veel aandacht uitgegaan naar de Impuls voor het Beroepsonderwijs. De algemene doelstelling hierbij was dat het beroepsonderwijs zich de komende jaren verder moet ontwikkelen tot een stelsel van krachtige en levensvatbare opleidingen, dat leerlingen een aantrekkelijk toekomstperspectief biedt. LNV heeft de AOC Raad verzocht de beschikbare middelen in te zetten in het kader van één of meerdere van onderstaande doelstellingen:

1. Het verbeteren van de aansluiting VMBO-groen/MBO-groen,
2. Het verbeteren van de aansluiting tussen het VMBO-groen en het MBO in roc-verband,
3. Het versterken van de relatie tussen het VMBO, MBO en het regionale bedrijfsleven,
4. Actualisering van de onderwijsinhoud en innovatie van de onderwijsvormgeving,
5. Imago-versterking van het groene onderwijs.

Deze brede doelstellingen komen ook tot uiting in de - opnieuw goede - voortgangsrapportage van de AOC Raad. Wat daarin wel opvalt is dat het vaak gaat om projecten die ook in de VIA regeling, de ICT-impuls, de ontwikkeling van de nieuwe kwalificatiestructuur, de vernieuwde examinering, de ontwikkeling van leermiddelen, de culturele verscheidenheid - stuk voor stuk subsidiebronnen - kunnen worden ondergebracht. De vraag doet zich voor of de veelheid van impulsprojecten door de onderwijswereld nog wel onderscheidend opgepakt kan worden.

De opsomming van vernieuwingsimpulsen hierboven is trouwens niet volledig. Het onderwijs maakt daarnaast gebruik van de gesubsidiëerde activiteiten van de onderwijsondersteunende instellingen conform de Wet SLOA (een deel van deze activiteiten komt in de subsidie-activiteiten hierboven eveneens aan de orde), het plan dienstverlening zoals dat door Wageningen Universiteit wordt uitgevoerd, nieuwe projecten als Track 21 en leerwerktrajecten. AOC's staan om die reden steeds voor de vraag of men mee moet doen aan al die ontwikkelingen of dat men keuzes moet maken. Het is dan niet verrassend dat het resultaat van elke afzonderlijke vernieuwingsimpuls tegenvalt. Dat heeft zowel te maken met het absorptievermogen van de onderwijsinstellingen als met het feit dat de veelheid van regelingen steeds uitnodigt om toch projectaanvragen in te dienen. Het is daarom verheugend dat de Minister van LNV recent heeft vastgesteld dat voor de inhoudelijke vernieuwing coördinatie nodig is, die gestuurd gaat worden door een programmaraad. De inspectie verwacht dat daarmee uiteindelijk de huidige versnippering in het aanbod van regelingen kan verminderen, en AOC's bewuster kunnen kiezen voor een beperkt aantal programmalijnen die passen bij de eigen ontwikkeling.

2.6 Etnische minderheden

De minister van LNV heeft in oktober 2001 de Tweede Kamer geïnformeerd over zijn beleidsvoornemen ter bevordering van deelname van allochtone leerlingen aan groen onderwijs. Als hoofdpunten van zijn beleid noemt hij:

1. Leven lang leren voor personen uit de etnische minderheidsgroepen die werkzaam zijn in de sector Voedsel en Groen. De minister kondigt aan dat hij in het cursusonderwijs ruimte schept voor het opleiden van allochtone werkenden uit de groene sector.
2. Vergroting van de instroom van leerlingen uit de etnische minderheidsgroepen in met name VMBO-groen, mao en HAO. Tevens streeft hij naar de ontwikkeling van een intercultureel curriculum. Scholen moeten daarvoor hun kennis over etnische minderheden wellicht vergroten. Te denken valt aan: meer regionale samenwerking en landelijk contact in het netwerk Kleurrijk Groen.

Ook de AOC Raad heeft in 2001 een beleid vastgesteld om de toegankelijkheid van het groene onderwijs voor allochtonen te vergroten. Op diverse plaatsen heeft dit geleid tot een strategisch debat tussen AOC's en vertegenwoordigers uit maatschappelijke groeperingen, politiek en wetenschap over multicultureel groen onderwijs. Zo wordt door de AOC's in het noorden en oosten van het land een verbinding gelegd tussen verantwoord ethisch ondernemen en het doelgroepenbeleid. Steeds vaker wordt dit mede gevoed door de behoefte van bedrijven aan goed opgeleide medewerkers. In diverse sectoren bestaat daaraan een groot tekort. De gedachtevorming hierover heeft op enkele plaatsen geleid tot aanpassing van bestaand beleid. Er zijn inmiddels enige successen geboekt: de internationale schakelklas in Andel en de wereldklas in Emmen bijvoorbeeld. Bovendien constateert de inspectie dat de scholen die systematisch aandacht besteden aan de allochtone doelgroep er wel degelijk in slagen een hoger percentage allochtone leerlingen te interesseren voor het onderwijs.

Het valt op dat op scholengemeenschappen met een agrarisch afdeling slechts bij uitzondering enkele allochtone leerlingen in de groene VMBO-afdeling worden aangetroffen. Ze kiezen doorgaans voor techniek of economie.

De inspectie constateert dat de meest kansrijke leerweg voor allochtone deelnemers - die langzaam een grotere omvang krijgt - de beroepsbegeleidende leerweg in het mao is. Scholen bieden daar onderwijs aan met deelnemers vanuit de aan de agrarische sector gelieerde bedrijfstakken, in de vorm van cursussen die in een aantal gevallen leiden tot een diploma. Met name veilingen en levensmiddelenbedrijven hebben behoefte aan deze vorm van opleiden. Ook de EVC trajecten, waarbij de deelnemers tevens beoordeeld worden op grond van in de praktijk verworven competenties, bieden die mogelijkheid. Gebleken is dat een deel van deze deelnemers aan het groene onderwijs van allochtone herkomst is, terwijl dat in de statistische informatie niet tot uiting komt.

2.7 MKZ

De uitbraak van MKZ in het voorjaar van 2001 had grote consequenties, ook voor de onderwijsinstellingen, de docenten en de leerlingen. De meest directe consequentie was de afsluiting van alle dierenverblijven op de scholen (een honderdtal), het niet doorgaan van praktijkweken op de IPC vestigingen in de dierlijke sector, en het afgelasten van vele stages op BPV-plaatsen. Een indirect gevolg was dat ook programma's in andere sectoren met onderzoek of bezoeken in het landelijk gebied niet door konden gaan. Ook buitenlandse stages zijn in een aantal gevallen geschrapt. De kosten daarvan bleven voor een deel wel bestaan. Noodscenario's voor de examens, die onder meer in overleg met de inspectie waren voorbereid hoefden niet gebruikt te worden.

Vrijwel alle AOC locaties hebben gemeld dat met de nodige creativiteit aangepaste programma's zijn gemaakt, soms met stages buiten de sector. Een aantal locaties heeft met de leerlingen, die soms langdurig thuis bleven, een vorm van afstandsleren geïntroduceerd, en ook anderszins betekende de crisis een impuls om ict in het onderwijs te benutten. Zo is op enkele AOC's de eigen website tijdens de crisis zeer intensief gebruikt.

Voor de toekomst zijn vele scholen beducht, de crisis heeft geleerd dat de toegang van veel bedrijven in de dierlijke sector aan beperkende voorwaarden onderhevig zijn en de hygiëne-eisen voor de eigen voorzieningen zeer streng zijn. In dat verband wordt de aanwezigheid van goed geoutilleerde IPC's eens te meer gewaardeerd.

2.8 Ouderbijdragen

De afgelopen jaren heeft de inspectie slechts incidenteel nagegaan op welke wijze in schoolgids en ander voorlichtingsmateriaal de vermelding van de vrijwilligheid van de ouderbijdrage plaatsvindt. Dat heeft in enkele gevallen geleid tot een aanpassing van de betreffende regels. De inspectie heeft, mede naar aanleiding van de uitkomsten van ander onderzoek, nagegaan op welke wijze de AOC locaties thans omgaan met de "vrijwilligheid" en de hoogte van de ouderbijdrage. Daaruit is gebleken dat ongeveer de helft van de locaties een bijdrage aan ouders vragen zonder aan te geven dat het een vrijwillige bijdrage is of zonder een degelijke specificatie van de kosten. Regelmatig is geconstateerd dat een AOC locatie in strijd met de regelgeving kosten in rekening brengt die binnen de reguliere bekostiging zouden moeten worden opgevangen. Dan gaat het bijvoorbeeld om verbruiksmateriaal bij praktisch werk, zoals bij Bloemschikken, en het laten betalen van examengeld. Een aantal AOC's heeft dit inmiddels schoorvoetend gecorrigeerd. De scholen laten blijken dat een ouderbijdrage eigenlijk niet gemist kan worden wil men de voorzieningen aan leer- en hulpmiddelen goed op peil houden. Daarvoor achten zij de overheidsbijdrage onvoldoende. Zonder deze extra bijdrages achten zij het niet denkbeeldig dat scholen 'schraal onderwijs' moeten gaan verzorgen. Met dit 'schraal' programma zouden leerlingen (uiteraard) wel het diploma kunnen halen. Gebruikmakend van de ouderbijdrage heeft de school een aantal extra voorzieningen in de aanbieding die het studieverloop bevorderen en veraangename.

Daar kan geen bezwaar tegen worden gemaakt, maar de AOC's dienen duidelijk uit te spreken dat het dan om een vrijwillige bijdrage gaat en dan moet het ook activiteiten betreffen die optioneel zijn. De manier waarop de AOC's hiermee omgaan vraagt verdere aandacht van de inspectie.

Een bijzondere opleiding in dit verband is de MBO-opleiding Paardenhouderij en paardensport. De verplichte bijdrage loopt bij 10 van de 14 opleidingsplaatsen uiteen van zo'n Euro 500,00 tot ca. Euro 3500,00 bovenop de wettelijk vastgestelde bijdrage die voldaan wordt via de Informatie Beheer Groep. Deze bijdrage dient vooral voor stalling en verzorging van een paard, dat of zelf meegenomen wordt naar de opleiding of vanuit de opleiding ter beschikking wordt gesteld. Daarmee is het paard een geheel ander verplicht hulpmiddel in de opleiding dan andere hulpmiddelen als computers, kassen, een normaal dierenverblijf, een technieklokaal. Hierdoor is deze opleiding voor een grote groep niet toegankelijk.

3 VMBO-groen

Onderwijzers zijn nog altijd gewoon ons in de oren te kakelen, alsof ze de kennis door een trechter gieten en het onze taak slechts is te herhalen wat ons is voorgezegd. Ik zou willen dat onze opvoeder in die toestand verbetering brengt en de kindergeest die hij onder handen heeft al direct op de proef stelt, in overeenstemming met wat deze aankant, door hem de dingen zelf te laten ervaren en zelf te laten kiezen en onderscheiden en hem de ene keer op weg te helpen en de andere keer de weg zelf te laten vinden.

Montaigne, 16^e eeuw

De gegevens in dit landbouwonderwijsverslag over onderwijsinhoud, onderwijsleerproces en de resultaten/opbrengsten van de Agrarische Opleidings Centra (AOC's) zijn vooral ontleend aan de in 2001 gereed gekomen rapportages van Onderzoeken met Kwaliteitsindicatoren (OKI) op 4. AOC's.

Het betrof in totaal 37 AOC vestigingen, nl. 15 MBO- (met soms ook opleidingen in de Beroeps Begeleidende Leerweg (bbl), 16 VMBO-vestigingen en 1 MAVO-vestiging.

Bij alle OKI's is studie gemaakt van de relevante documenten van het AOC en zijn er op locatie waarnemingen verricht, met name in de vorm van lesbezoeken en het voeren van gesprekken. In totaal zijn 260 gesprekken met de diverse geledingen gevoerd en er zijn 410 (halve) lessen bijgewoond, 134 in het mao en 276 in het VMBO en het MAVO.

3.1 Onderwijsinhoud

Basisvorming

Voor wat betreft de onderwijsprogramma's was de aandacht van de VMBO-groen scholen in 2001 vooral gericht op de invoering van de leerwegen per 1 augustus. Mede als gevolg van de komst van de leerwegen is de aandacht voor de basisvorming naar de achtergrond verschoven. Daarnaast is het wegvallen van de verplichting om de eindtoets basisvorming af te nemen een tweede factor die bijdraagt aan de verminderde aandacht voor de basisvorming. Docenten blijken niet of nauwelijks meer aanspreekbaar te zijn op de te behalen kerndoelen basisvorming binnen het onderwijsprogramma en vertrouwen er op dat de gebruikte methode de kerndoelen in voldoende mate dekt. De inspectie heeft op grond van die constatering meerdere malen het signaal afgegeven dat het, met de invoering van de leerwegen nu, goed zou zijn daarin de basisvorming prominenter mee te nemen.

In tegenstelling tot de kerndoelen van de basisvorming zijn de vaardigheidsaspecten binnen het VMBO meestal nog wel herkenbaar. Het betreft dan vooral de aspecten zelfstandig werken van leerlingen en het samenwerken tussen leerlingen. Dat gebeurt dan doorgaans door vernieuwingen in het leerproces die AOC breed worden aangepakt en die de ontwikkeling van een bepaald vaardigheidsaspect bij leerlingen centraal stellen.

Leerwegen

In het voorgaande is aangegeven dat de scholen bezig zijn met de implementatie van de leerwegen. Dit is een intensief proces dat in een aantal gevallen 'AOC breed' wordt aangepakt. De inspectie constateert dat de start van de leerwegen in augustus 2001 in leerjaar 3 zonder grote

problemen is verlopen, hoewel zij ook vaststelt dat veel docenten hun bedenkingen hebben bij de invoering van de leerwegen.

Over het algemeen kiezen de scholen daarbij voor het sectorale programma. De inhoudelijke veranderingen van de op het beroep gerichte vakken zullen het grootst zijn. De afsluiting voor deze vakken zal gedeeltelijk plaatsvinden door middel van centrale examinering. Nu betreft het nog uitsluitend schoolexamens. Ook voor de overige vakken is er in de toekomst een centraal examen, maar daar is enige oriëntatie mogelijk op de huidige centrale examens voor het C/D niveau en de pilotexamens die gemaakt zijn om meer indicatie over het niveau te geven.

Het is voor de scholen lastig om de juiste onderwijsinhoud vast te stellen door geformuleerde eindtermen te interpreteren, als daarbij het eindniveau niet is aangegeven.

Een andere bedenking is dat een substantieel deel van de leerlingen niet in staat zal zijn de Basis Beroepsgerichte Leerweg (BBL) met gunstig gevolg af te sluiten. Een goede inzet van de faciliteiten voor Leerweg Ondersteunend Onderwijs (LWOO) en de mogelijkheid om leerwerktrajecten in te voeren en te verzorgen kunnen deze problematiek sterk verminderen. Dat vraagt wel de nodige creativiteit.

Een citaat uit een artikel in het Vakblad Groen Onderwijs (maart 2002) over leerwerktrajecten:

'In de onderwijspraktijk wisten we natuurlijk al lang dat het niet werkt om theorie en praktijk te scheiden. Langzamerhand beginnen we te begrijpen dat het beroepsonderwijs een eigen dynamiek heeft met de noodzaak van een eigen didactische aanpak.'

Als derde bedenking komt naar voren dat het systeem van de leerwegen voor leerlingen minder uitdagend is omdat het zwakste examenonderdeel grotendeels de leerweg bepaalt. Leerlingen die op onderdelen meer in hun mars hebben zullen minder worden uitgedaagd en gemotiveerd die kwaliteiten te 'verzilveren' dan mogelijk is bij een gedifferentieerde eindlijst.

Ook de Inspectie LOK vindt dit een pedagogisch verarming, waarvoor een oplossing gevonden zou moeten worden.

De determinatie van leerlingen binnen de leerwegen.

Sinds de aanvang van het schooljaar 2001/2002 zijn de leerwegen ingevoerd in het derde leerjaar. Het vierde leerjaar, met de daarbij behorende examensystematiek van de niveaus, heeft op dit moment nog de MAVO- en vbo-indeling.

Binnen de leerwegen beginnen de examens reeds in het derde leerjaar en dus moet voor de aanvang van het derde leerjaar duidelijk zijn in welke leerweg leerlingen de opleiding afsluiten. In de oude systematiek viel die keuze veel later, kort voor aanvang van het centraal examen kon nog worden bepaald op welk niveau een leerling voor een bepaald vak het examen ging afleggen.

Het blijkt nu dat de definitieve keuze voor een leerweg feitelijk plaatsvindt in de tweede helft van het tweede leerjaar. Voor die tijd zijn de leerlingen meestal ingedeeld in niveaugroepen en/of niveauklassen, bij de meeste scholen al vanaf het eerste leerjaar.

Vrijwel alle scholen hebben vanaf het eerste leerjaar één of meerdere klassen met leerlingen die geïndiceerd zijn voor leerwegondersteunend onderwijs (LWOO) binnen de Basisberoepsgerichte Leerweg (BBL). Het advies van de basisschool is daarbij van grote betekenis.

Enkele van de scholen gebruiken ook LWOO faciliteiten voor leerlingen die de Kader Beroepsgerichte Leerweg (KBL) volgen of soms ook voor leerlingen in de Gemengde Leerweg (GL). Voor het beroepsgerichte vak binnen de GL wordt vaak gekozen voor het intra-sectorale programma, voor de overige leerwegen is dit meestal het vakgerichte programma.

Voor de determinatie hebben scholen verschillende systemen ontwikkeld. Op sommige plaatsen hanteert men een vrij ingewikkeld systeem met veel indicatoren, elders gebruikt men eenvoudiger methodes. De twee belangrijkste criteria die bij de determinatie over de leerwegen een rol spelen (en ook bij alle scholen voorkomen) zijn:

1. De cognitieve prestaties van de leerling, aan de hand van de behaalde cijfers. Daarbij maakt men nog vaak een vergelijking met de oude systematiek van de niveaus (A t/m D).
2. De niet cognitieve aspecten zoals: inzet en motivatie.

Een beperkt aantal scholen maakt gebruik van de GIVO of CITO-determinatietoets. Vaak wordt ook de mening van de ouders in de overwegingen betrokken. Organisatorische of personele redenen spelen bij deze keuze geen rol.

De school adviseert, vaak heel dringend en duidelijk, maar uiteindelijk beslissen de ouders welke leerweg hun kind gaat volgen.

De scholen blijken in het algemeen tevreden over de gemaakte keuze voor hun leerlingen. De eerste indrukken zijn dat soms leerlingen wellicht een hogere leerweg hadden kunnen kiezen. Eén van de scholen heeft opgemerkt dat men 'te hoog' heeft ingezet.

Meer algemeen blijkt dat de oude niveau-systematiek meer mogelijkheden biedt om recht te doen aan de capaciteiten van de leerlingen.

3.2 Onderwijsleerproces

Didactische uitvoering.

De in het VMBO-groen gehanteerde didactiek beoordeelt de inspectie in ongeveer 60% van de lessen als sterk of meer sterk dan zwak. Ongeveer 1 op de 7 lessen is als zwak beoordeeld. Gelet op de eisen die de inspectie aan de didactische kwaliteit stelt, betekent deze beoordeling dat voor de AOC's als geheel de didactiek als matig moet worden omschreven.

De mindere waardering voor aspecten als variatie in werkvormen, het betrekken van stille, bescheiden leerlingen bij het leerproces en een effectieve benutting van de contacttijd zorgen ervoor dat de totaalscore voor de didactiek niet hoger uitvalt. Hieraan ligt ten grondslag dat er nog betrekkelijk weinig variatie is in werkvormen, stille leerlingen vaak onvoldoende bij het leerproces worden betrokken en dat de contacttijd in het algemeen effectiever benut kan worden. Daarentegen zijn er ook aspecten die op vrijwel alle scholen positief beoordeeld worden. Over het algemeen constateren wij dat de lessen een duidelijke structuur hebben, er voldoende en begrijpelijk uitleg wordt gegeven en dat docenten regelmatig controleren of leerlingen de leerstof begrijpen.

Op meerdere AOC's zijn (het AOC als geheel en/of per vestiging) activiteiten gestart om, met het oog op komende onderwijsvernieuwingen en voortbouwend op vaardigheidsaspecten van de basisvorming, de didactische aanpak te verbeteren. Deze activiteiten zijn er vooral op gericht leerlingen zelfstandiger te maken en hen een actievere rol te geven in het eigen leerproces. In een klein deel van de lessen zien we de eerste aanzetten hiertoe.

Gelet op de eerdere constatering dat sommige leerkrachten (individueel) aantrekkelijke werkvormen toepassen, is het volgens de inspectie van groot belang dat ervaringen binnen de teams geëvalueerd en vaker onderling gedeeld worden. Dat kan een belangrijke impuls betekenen voor een verdere verbetering van de didactische aanpak.

Pedagogisch handelen.

Het pedagogisch niveau in het VMBO-groen scoort gemiddeld beter dan het didactisch handelen (10% meer lessen positief). Daarnaast constateert de inspectie dat bij 10% van de verrichte waarnemingen de pedagogiek zwak scoort. In het algemeen heerst er een positief klimaat binnen de klassen en is er sprake van een gelijkwaardige behandeling van de leerlingen. Het onderdeel dat laag scoort heeft betrekking op het creëren van ordelijke werkomstandigheden tijdens de lessen.

In aansluiting op hetgeen eerder bij de didactiek is aangegeven geldt ook hier dat het meer onderling 'delen' van de individuele ervaringen en inzichten kan zorgen voor een hoger gemeenschappelijk niveau.

Alle AOC's geven in hun beleid aan dat men de didactiek meer wil richten op het zelfstandig (actief) leren door de leerlingen. Uit de lesobservaties komt naar voren dat er in bijna 60% van de lessen sprake is van een actieve houding van de leerling. Overigens betekent dit dus wel dat bij

ruim 40% van de beoordelingen in het VMBO de leerlingen de les nog vooral passief ondergaan. Dat wil zeggen dat de leerlingen weliswaar betrokken zijn bij de les, maar dat van zelfstandigheid nog betrekkelijk weinig sprake is. In het MBO wordt uitgegaan van een grotere eigen verantwoordelijkheid voor het leerproces. Bij het VMBO laten docenten over het algemeen minder initiatief aan de leerlingen en worden leerlingen minder uitgenodigd om samen te werken en elkaar te ondersteunen dan in het MBO. Dit levert voor de leerlingen overgangsproblemen op.

Leeromgeving

In het Landbouwonderwijsverslag over 2000 heeft de inspectie geadviseerd om in de onderwijsuitvoering meer variatie aan te brengen. Het aantal docenten dat nieuwe werkvormen wil gaan invoeren is nog beperkt, maar de bereidheid om dat te gaan doen neemt toe. Vele schoolgebouwen en lokalen zijn vooral geschikt voor klassikale, frontale lessen. Docenten die een andere werkvorm willen toepassen worden daarin soms geremd door de inrichting van het lokaal/gebouw.

Voorzover er nieuwbouw- of uitbreidingsplannen bestaan komt er een beweging op gang om aan de flexibiliteit van het gebouw een hoge prioriteit te geven. Open leercentra en moderne, goed uitgeruste mediatheek-voorzieningen staan hoog genoteerd.

De inspectie stelt vast dat de overgang van de klassikale les naar een onderwijsuitvoering met afwisseling in werkvormen een proces van lange adem is. Deze veranderingen komen op gang maar het kunnen en willen veranderen van de gemiddelde docent blijkt toch vaak beperkt en voorts blijken de beschikbare middelen een beperkende factor.

Leerklimaat en veiligheid

In de samenleving is er een toenemende aandacht voor veiligheid op de scholen.

De verklaring daarvoor is dat met enige regelmaat berichten in het nieuws komen over (vermeende) misstanden op scholen, die vooral alcohol- en drugsgebruik, pesten en intimidatie betreffen.

De Inspectie LOK heeft bij de OKI's de veiligheid op school betrokken. Ouders en leerlingen blijken tevreden op dit punt, volgens hen is er geen sprake van echt onveilige situaties. Zij stellen het hebben en handhaven van duidelijke (school)regels zeer op prijs en ervaren dat de betrokkenheid van de gemiddelde docent bij de leerling en de school het school- en leerklimaat positief beïnvloedt. VMBO-groen scholen zijn relatief veilig.

Leerlingenzorg en leerlingbegeleiding

Leerlingenzorg en -begeleiding zijn belangrijke aandachtsgebieden in het VMBO. Na aanvankelijke reserves, die vooral een ongunstige verdeling van de faciliteiten en een verwachte competentiestrijd betroffen, zijn de regionale samenwerkingsverbanden tussen voortgezet onderwijs/voortgezet speciaal onderwijs (VO/VSO) goed uit de startblokken gekomen. Onvolkomenheden in de contacten over het 'zorgprofiel' van de (individuele) leerlingen nemen af omdat de gezamenlijke scholen voor VO er steeds beter in slagen daar met het basisonderwijs goede afspraken over te maken. Onder andere in de vorm van de invoering van een uniform informatie-formulier.

De scholen voor VMBO-groen nemen actief deel aan de samenwerkingsverbanden. Het groene onderwijs heeft een rijke ervaring op het gebied van leerlingenzorg en door middel van het samenwerkingsverband kan deze ervaring worden 'verbreed'.

Bij de uitvoering van leerlingenzorg op locatie werken de meeste scholen met het zogenaamde ringenmodel (drie niveaus van zorg). De inspectie heeft de indruk dat de zorgteams van de scholen beschikken over goede interne deskundigheid. Die deskundigheid manifesteert zich ook door het op het juiste moment inroepen van externe hulp (schoolarts, leerplichtambtenaar, psycholoog, etc.).

Ouders en leerlingen blijken (vrijwel altijd) tevreden over de geboden zorg. Leerlingen gaan gemotiveerd naar school omdat ze bij (leer)problemen altijd gehoor vinden binnen de school. Bij de ouders klinkt door dat hun kinderen, door de zorg, de begeleiding en de didactisch/pedagogische aanpak, tot goede (leer)prestaties komen. Hierdoor ontstaat zelfvertrouwen bij de leerlingen.

Leer- en hulpmiddelen

Bij het begin van het industriële tijdperk, ongeveer 1800, werd het schoolbord uitgevonden. Door op het schoolbord iets uit te leggen kon in één keer een hele groep leerlingen bereikt worden. Van individueel onderwijs werd het onderwijs klassikaal. Een enorme onderwijstechnologische revolutie. Sedert dit laatste keerpunt, dus 200 jaar geleden, is het onderwijs niet wezenlijk meer veranderd.

Uit: Onderwijs wordt weer mensenwerk, een essay van Coen Free

Het beeld dat de inspectie over de beschikbaarheid van leermiddelen heeft is overwegend positief. Deze leermiddelen zouden echter meer ingezet kunnen worden. In nauwelijks 20% van de lessen wordt er gebruik van gemaakt. Volgens mededeling van de docenten is het ontbreken van een onderwijsassistent, het vaak moeten wisselen van lokaal en de betrekkelijk korte duur van de les (veel scholen werken met een 45 minutenrooster) er de oorzaak van dat het klaarzetten en opruimen van extra apparatuur niet lukt. Alleen bij een eigen (vak)lokaal en permanente opstelling van apparatuur is het regelmatig gebruik er van min of meer verzekerd.

Voor de algemeen vormende vakken worden gangbare methoden gebruikt. Wat dit betreft is het VMBO-groen goed vergelijkbaar met het overig voortgezet onderwijs. Docenten zijn bewust bezig met de keuze voor een methode, vooral nu het systeem van de leerwegen vorm moet krijgen. De te maken keuze vindt plaats binnen de vaksecties en soms 'AOC breed'. Als daartoe aanleiding bestaat wordt een nieuwe methode aangeschaft, maar de hoge kosten voor leerlingen vragen om terughoudendheid.

Voor de op het beroep gerichte vakken wordt veelal materiaal van het Ontwikkelcentrum (OC) gebruikt, maar een substantieel deel van de VMBO-groen scholen gebruikt daarnaast zelf ontwikkeld en soms ook wel gedateerd materiaal, zoals de Elkerbout bundels. Men vindt het OC lesmateriaal dan om één of meerdere redenen ongeschikt. Het zou te weinig diepgang hebben, uitgaven komen te laat op de markt en voor de leerlingen is het nogal kostbaar, ook al betreft het de kostprijs.

Het materiaal is gebaseerd op de nieuwe examenprogramma's die anders van inhoud zijn dan de oude. Een deel van de kritiek kan ondervangen worden door de docenten beter met dit materiaal te leren omgaan en hen vertrouwd te maken met de mogelijkheden van maatwerk die er nu al zijn. Het gaat dan met name om verdiepingsopdrachten in aanvulling op het lesboek.

Alle scholen voor VMBO-groen zijn bezig met het implementeren van ICT binnen het onderwijs. Het meest in het oog springend is dat docenten nog bezig zijn met het behalen van het digitale rijbewijs, waarmee een basis wordt gelegd om ICT toe te passen in de les.

Tijdens OKI's zijn aantrekkelijke toepassingen van ICT waargenomen. Niettemin blijkt het gebruik van ICT vooral een individueel, docentafhankelijke keuze te zijn. Een teambrede, planmatige aanpak voor het onderwijskundig gebruik van ICT komt (nog) nergens voor.

AOC-breed krijgt ICT vooral aandacht als het gaat om het voorzieningenniveau. AOC's hebben vaak een beleid geformuleerd waarbij een verhouding van één PC op vijf tot tien leerlingen het uitgangspunt is, om daarnaast ook ruimtelijke voorzieningen te treffen zoals bijvoorbeeld een open leercentrum. Voor vestigingen waar binnen één à twee jaar nieuwbouw zal plaatsvinden worden geen dure infrastructurele voorzieningen meer getroffen. Vooral daar lopen de ontwikkelingen dan achter.

Wij zijn van oordeel dat het gebruik van ICT binnen de AOC's, en dan met name de onderwijskundige toepassingen, in de komende tijd nog veel aandacht moet krijgen. Hierbij kan binnen het team de collegiale uitwisseling over mogelijkheden en toepassingen, en ook het uitwisselen van ervaringen tussen AOC's, van grote betekenis zijn. De inspanningen om tot goede toepassingen voor de inzet van ICT te komen zijn dermate zwaar dat intensieve samenwerking noodzakelijk is.

Stages

Alle scholen kennen in het vierde en soms ook in het derde leerjaar een stage. In de derde klas heeft de (korte) stage een sterk oriënterend karakter. In het vierde jaar is het veelal een blokstage of een dag in de week.

Men hanteert daarbij de wettelijk voorgeschreven stage-overeenkomst. Bij vrijwel alle scholen is er de mogelijkheid voor leerlingen in het vierde jaar om tenminste een deel van de stage buiten de groene sector te leggen. Dit laatste komt vooral voor als leerlingen hun vervolgopleiding en latere beroep buiten het groene domein zoeken. De inspectie acht dit aanvaardbaar. Dat geldt niet voor een beperkt aantal scholen waar het in strijd met de voorschriften mogelijk is dat de stage geheel buiten de groene sector plaatsvindt.

Uit de OKI's komt het beeld naar voren dat stages nog vaak gezien, en uitgevoerd, worden als het vroegere vak 'oriëntering in het bedrijfsleven' binnen het lager agrarisch onderwijs. Een bewuste koppeling tussen praktijk en theorie ontbreekt hierbij meestal. De inspectie constateert dat in die gevallen de stage over het algemeen beleidsarm wordt benaderd. Het (theorie)onderwijs op school en de ervaringen van de stage staan los van elkaar. Betere afstemming is zinvol, vooral ook omdat de leerlingen als regel gemotiveerd hun stage doen en zeggen daar veel van te leren. De inspectie beveelt de AOC's en de scholengemeenschappen met VMBO-groen aan het onderwijskundig rendement van de stages in het VMBO te verhogen.

3.3 Examens in het VMBO-groen

Ook in het afgelopen jaar is gebleken dat de AOC's de examinering op een zorgvuldige wijze uitvoeren. Ondanks de forse inspanning die scholen moeten leveren in de voorbereiding van de toetsing en afsluiting in het kader van de nieuwe leerwegen blijkt dat ook de examens 'oude stijl' de nodige aandacht krijgen. Dit blijkt onder meer uit de examenreglementen en de programma's van toetsing en afsluiting. Ouders en leerlingen worden tijdig en adequaat geïnformeerd over de afsluiting van de opleiding.

Evenals in de voorgaande jaren heeft de inspectie ook in 2001 bij de controle van de examengegevens vastgesteld dat leerlingen, in dit geval twee, alsnog konden worden gediplomeerd. De betreffende instelling had de regelgeving terzake onjuist geïnterpreteerd. Wij kunnen vaststellen dat het aantal fouten dat op dit punt wordt gemaakt de laatste jaren steeds verder afneemt.

Het percentage leerlingen dat in het VMBO-groen een diploma haalt blijft hoog. In 2001 slaagde ruim 92% van de examenkandidaten. Dit percentage wijkt nauwelijks af van dat in het overig VMBO, zij het dat leerlingen in het VMBO-groen dit resultaat in iets kortere tijd behalen. Dit blijkt o.m. uit de kwaliteitskaart die de gezamenlijke onderwijsinspecties in 2001 voor het derde achtereenvolgende jaar hebben uitgebracht.

In onderstaande tabel is het percentage geslaagde leerlingen over de laatste vijf jaren weergegeven, onderscheiden naar VMBO- en ivbo-groen en vergeleken met het overig VMBO.

	1997	1998	1999	2000	2001
VMBO-groen (totaal)	92	94	92	92	92
w.v. VMBO	94	95	94	93	93
w.v. IVBO	89	91	89	88	89
Overig VMBO	93	93	94	93	93

Overigens stelt de inspectie opnieuw vast dat er, evenals in 1999 en 2000, grote verschillen bestaan tussen behaalde cijfers voor het schoolonderzoek (SO) en het centraal examen (CE). Bij bijna 40% van de afgelegde schoolonderzoeken wordt, vergeleken met het resultaat voor de centrale examens een resultaat behaald dat meer dan 0,5 punt hoger ligt; bij 60% hiervan is dit verschil zelfs meer dan 1,0 punt. In 2000 lager deze percentages op resp. 37en 56%. Deze

verschillen komen bij alle examenvakken voor maar met name bij de moderne vreemde talen, de exacte vakken en Agrarische Bedrijfseconomie. Bij de afgelegde instellingsbezoeken blijkt opnieuw dat de examenresultaten op dit punt niet systematisch worden geëvalueerd.

De kwaliteitskaart

De kwaliteitskaart die voor het gehele voortgezet onderwijs is ontwikkeld wordt in het VMBO-groen als managementinformatie nauwelijks of niet gebruikt en is ook weinig bekend. Hoewel de kwaliteitskaart niet alles zegt over de prestatie van een school (zorg, sfeer, begeleiding, klimaat en dergelijke worden als zodanig niet meegenomen) is het voor de scholen toch een gemiste kans deze kaart niet te gebruiken als informatie om het beleid bij te sturen.

Bij de totstandkoming van de kwaliteitskaart worden correcties toegepast om te komen tot goed, cijfermatig vergelijkingsmateriaal. Daarmee biedt de kaart een goed vergelijkend inzicht in de prestaties van een school op een aantal kernaspecten.

In 2001 is de kwaliteitskaart VO opnieuw uitgebracht. Geconstateerd kan worden dat de prestaties in het VMBO-groen op peil blijven. Onderstaand overzicht illustreert deze conclusie. Hierin wordt op een aantal belangrijke kengetallen het VMBO-groen vergeleken met het overig VMBO.

	2000		2001	
	Totaal VMBO	VMBO-groen	Totaal VMBO	VMBO-groen
onvertraagd van 1 ^e naar 3 ^e leerjaar	97%	96%	97%	98%
onvertraagd van 3 ^e leerjaar naar diploma	83%	91%	84%	89%
geslaagd met een extra vak	49%	68%	56%	68%
% vakken op D-niveau	4%	4%	4%	4%
gemiddeld examencijfer	6,3	6,3	6,2	6,3

Verschillen in prestaties

In bovenstaand overzicht wordt duidelijk dat de efficiency en het niveau van de prestaties van de leerlingen in het VMBO-groen hoger zijn dan in het overig VMBO. Een verklaring daarvoor is niet zomaar te geven, omdat anders dan bij de kwaliteitskaart de potentie van de leerlingen in dit overzicht geen rol speelt.

Om inzicht te krijgen in de verschillen in de prestaties van de VMBO-groenscholen kunnen deze met elkaar worden vergeleken op basis van de vier belangrijkste kengetallen op de kwaliteitskaart: het rendement van de onderbouw, het rendement van de bovenbouw, het percentage leerlingen met minimaal 3 vakken op C/D-niveau en het gemiddeld examencijfer (voor alle vakken).

De score voor de prestatiegegevens wordt op de kwaliteitskaart weergegeven op een vijfpuntsschaal. Bij het bepalen van het resultaat wordt rekening gehouden met de specifieke leerlingkenmerken op een school (zoals het advies van de basisschool), waarbij het 'verwachte resultaat' op basis van die kenmerken, de score 3 krijgt. Omdat van een school gevraagd mag worden tenminste naar de verwachting te presteren toont een score lager dan 3 naar het oordeel van de inspectie onvoldoende kwaliteit. Uit onderstaand overzicht blijkt dat in 2001 een toenemend aantal scholen erin slaagt tenminste deze '3' te scoren. *

VMBO-groenscholen	prestaties 'onder' verwachting	prestaties volgens verwachting	prestaties 'boven' verwachting
2000	18,8%	23,4%	57,8%
2001	15,4%	26,2%	58,5%

* aangezien in 1999 een andere berekeningswijze is toegepast zijn die gegevens hier buiten beschouwing gelaten

In navolgend overzicht is weergegeven hoe de onderscheiden AOC's op de vier kengetallen scoren en dat wordt vergeleken met de resultaten op de kwaliteitskaart 2000.

AOC-score op de vier kengetallen (VMBO-Groen)						
AOC	Rendement onderbouw	Rendement bovenbouw	Diploma met 3x C/D	Waard. Gem. Cijfer	Totaal 2001	(totaal in 2000)
Limburg (3)	2,7	4,0	4,7	4,0	15,3	13,4
Oost (5)	4,2	3,4	3,4	2,6	13,6	14,2
Wellant (Groen Coll.-5)	3,0	3,6	3,6	3,4	13,6	13,0
Helicon Opl. (4)	3,0	3,0	2,5	5,0	13,5	12,6
Holland College (2)	3,0	4,5	3,5	2,5	13,5	13,0
Friesland (4)	3,0	3,3	3,3	3,5	13,0	11,7
Holland Zeeland (3)	3,0	3,3	3,0	3,7	13,0	13,3
Terra (7)	3,3	3,7	2,9	2,9	12,7	12,8
West-Brabant (4)	2,8	3,3	4,0	2,5	12,5	13,3
Wellant (Gr. Delta-7)	3,7	2,7	3,0	3,0	12,4	12,6
Clusius Colege (8)	2,3	3,1	3,8	3,0	12,1	12,9
Wellant (Brielle-1)	3,0	2,0	3,0	4,0	12,0	13,0
Zwolle (1)	3,0	3,0	5,0	1,0	12,0	11,0
Wellant (Florens Coll.-4)	2,8	2,8	2,3	4,3	12,0	12,1
Groenhorst Coll. (6) *	3,8	2,5	2,8	3,2	11,8	12,8
Wellant (Midd.-Nederl.-3)	3,3	2,7	2,3	2,3	11,3	11,8
AOC Nederland	3,1	3,2	3,2	3,3	12,8	12,7
AOC Nederland (in 2000)	3,2	3,3	3,2	3,1		
AOC Nederland (in 1999)	3,3	3,3	3,2	3,3		

Opmerkelijk is dat vooral op het kengetal 'rendement onderbouw' het VMBO-groen, vergeleken met het overig VMBO, hoog scoort. Maar ook op de andere kengetallen behaalt het Groen Onderwijs gemiddeld iets betere resultaten dan het overig VMBO.

Zevenentwintig VMBO-groen vestigingen behaalden in 2001 op een kengetal de maximale score 5. Zes daarvan boeken dat resultaat voor de derde achtereenvolgende keer en tien voor de tweede keer. Vier vestigingen scoren op twee kengetallen het maximale resultaat van 5. Drie vestigingen behalen dat resultaat voor de derde keer. Twee vestigingen behalen zelfs op twee kengetallen de score 1.

Vermelding verdient de prestatie van Helicon Opleidingen op het kengetal 'gemiddeld examencijfer alle vakken'. Op alle vier de vestigingen scoorde dit AOC een 5.

Eind 2001 heeft de inspectie de 'trendrapportages' uitgebracht. Deze trendrapportages geven een samenvattend beeld van de prestaties van de scholen voor VO in de afgelopen drie jaren, gebaseerd op de resultaten zoals weergegeven op de kwaliteitskaart. De inspectie hoopt overigens dat deze meerjarenoverzichten een bijdrage leveren aan de (verdere) ontwikkeling van de interne kwaliteitszorg van de diverse AOC's.

Ook uit deze trendrapportages blijkt een overwegend positief resultaat voor het VMBO-groen. Bijna 70% van de VMBO-groenscholen scoort op het kengetal 'van 3e leerjaar naar diploma' gedurende de afgelopen drie jaar een resultaat dat op of boven het landelijk gemiddelde VMBO

ligt. Ruim 10% van de scholen scoort niet of slechts één jaar boven het landelijk gemiddelde op dit kengetal.

De gemiddelde (centrale) examenresultaten in het VMBO-groen geven een iets ander beeld te zien. Op dit kengetal scoort bijna 34% van de scholen drie achtereenvolgende jaren boven het landelijk gemiddelde. Daarnaast scoort zo'n 31% gedurende twee jaar op of boven het landelijk gemiddelde.

Dit betekent dat ongeveer 35% van de scholen niet (9 vestigingen) of slechts één jaar (16 vestigingen) het landelijk gemiddelde halen. Bij het overgrote deel van deze vestigingen valt het overigens op dat het percentage leerlingen met 3 of meer vakken op C/D-niveau en/of het percentage vakken dat op D-niveau is afgelegd ruim boven het landelijk gemiddelde ligt. Vijf scholen scoren op deze beide kengetallen twee of drie jaar onder het landelijk gemiddelde.

In het algemeen geldt dat de instellingen weinig met deze gegevens doen. Rendementsgegevens krijgen binnen het Agrarisch Onderwijs nauwelijks aandacht. De inspectie vindt dit een teleurstellende conclusie en ziet het als een bevestiging van de constatering dat de zorg voor kwaliteit in de AOC's nog veel tekort komt.

Zij zal de scholen die meerjarig slechte prestaties leveren op dit punt, het komende jaar aan een extra onderzoek onderwerpen.

3.4 Scholengemeenschappen met een agrarische afdeling

In 2001 is op 13 agrarische (groene) afdelingen van scholengemeenschappen onderzoek verricht naar de kwaliteit van outillage, kennis en leermiddelen. Het betreft de tweede tranche van in totaal 43 agrarische afdelingen - de eerste 15 zijn in 2000 onderzocht. In 2002 zal het onderzoek worden afgerond en begin 2003 zal de inspectie een samenvattend rapport over alle agrarische afdelingen uitbrengen.

Over de in 2001 onderzochte afdelingen is - evenals dat het geval was voor de afdelingen die in 2000 aan de beurt waren - een aparte rapportage uitgebracht: "Agrarische afdelingen van scholengemeenschappen op de Groene keper deel 2".

Het aantal leerlingen in de onderzochte agrarische afdelingen (klas drie en vier samen) varieert van 13 tot 137. Het totale aantal leerlingen van agrarische afdelingen loopt langzaam terug. Over de afgelopen vijf jaar bedraagt de afname van leerlingen voor de onderzochte afdelingen 17%, terwijl deze terugloop landelijk 9% is. Deze trend is tegengesteld aan die welke we bij de VMBO-scholen van AOC's waarnemen.

Dit verschil valt deels te verklaren uit de - in tegenstelling tot scholengemeenschappen - kleinschaligheid van de AOC/VMBO-locaties. In toenemende mate blijken ouders en leerlingen aan kleinschaligheid van een locatie de voorkeur te geven. Daarnaast zijn outillage en op groen gerichte faciliteiten bij AOC's veelal beter.

Daar komt bij dat de kleinere agrarische afdelingen slechts in staat zijn een deel van de beroepsgerichte vakken als examenvak aan te bieden. Ook blijken agrarische afdelingen veelal meer op de primaire productiesectoren gericht dan de AOC's. Daardoor sluit men in toenemende mate onvoldoende aan op de mogelijkheden op de arbeidsmarkt en dus op de wensen van veel (aspirant-)leerlingen. Denk hierbij aan werkgelegenheid bij tuincentra, dierenwinkels, in de groenvoorziening enz. De scholengemeenschappen zijn zich dat bewust en bovendien stellen de examenprogramma's van de leerwegen andere eisen. Dit leidt ertoe dat men zich vrijwel overal richt op een ombuiging in de richting van groen-breed en dat men bereid is daartoe ook de benodigde investeringen te doen.

Van de onderzochte afdelingen stroomt ongeveer 70% van de leerlingen door naar het middelbaar agrarisch onderwijs. Dat is duidelijk meer dan bij de AOC's (minder dan 50%). Hieraan liggen diverse redenen ten grondslag. De belangrijkste hiervan is dat leerlingen die voor een AOC kiezen zich bewust zijn daarna alle kanten op te kunnen; op een scholengemeenschap kiezen leerlingen, na twee jaar basisvorming, meer bewust voor "groen".

De scholengemeenschappen beschouwen het als een duidelijke verbetering dat ze niet meer verplicht zijn bij het gebruik maken van LNV-subsidieregelingen (zoals de VIA-regeling) of van de faciliteiten van IPC's zich van de medewerking van een AOC te verzekeren. Hiermee is een knelpunt opgeheven waarvan we in ons vorige verslag melding maakten.

Kleine agrarische afdelingen kunnen uiteraard niet altijd zorgen voor goed uitgeruste praktijklokalen voor de gehele range van plantenteelt/groenvoorzieningen, bloemschikken, dierenhouderij, VAP en agrarische techniek. In een aantal gevallen maakt men op een goede wijze gebruik van de faciliteiten van andere afdelingen in de scholengemeenschap. Daarmee rekening houdend moest toch de beschikbare outillage bij vier scholen als onvoldoende worden gekwalificeerd.

Eén afdeling heeft bij de school in het geheel geen faciliteiten voor plantenteelt, bloemschikken en dierenhouderij. Men werkt bij deze vakken uitsluitend met praktijkbedrijven en dan nog alleen in de primaire landbouw. Daardoor sluit de praktijkervaring onvoldoende aan bij de werkgelegenheid in "groen-breed".

Docenten blijken over het algemeen voldoende mogelijkheden te hebben tot nascholing. Daarbij moet het initiatief van henzelf uitgaan. Slechts op twee scholen werd een scholingsplan aangetroffen. Bij negen scholen bestaan er gestructureerde contacten met AOC's. Dergelijke contacten met het bedrijfsleven troffen wij slechts bij vier afdelingen aan. Ons overall oordeel over de opbouw en onderhoud van kennis varieerde voor twaalf afdelingen van voldoende tot goed: slechts één afdeling haalde dat niveau niet.

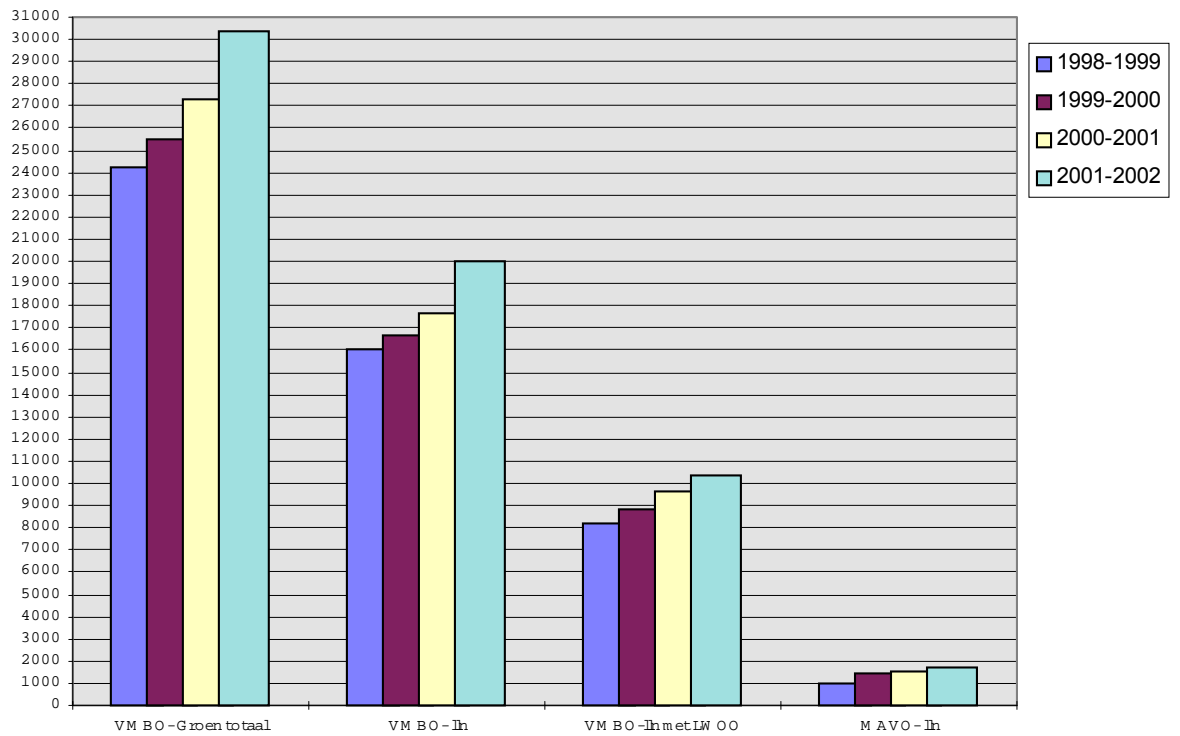
Op alle onderzochte scholen gebruikt men de leerboeken van het Ontwikkelcentrum (OC). Maar bijna overal is men daarover, om diverse redenen, niet tevreden. De docenten vullen de OC-boeken daarom aan met veel eigen materiaal. Ons samenvattend oordeel over de leermiddelen luidt voor negen afdelingen voldoende tot ruim voldoende; vier afdelingen bleven daaronder. Daarbij de kanttekening dat men slechts bij drie afdelingen in enige mate gebruik bleek te maken van ICT.

In het algemeen wordt, inhoudelijk en voor wat betreft de daaraan bestede tijd, voldoende aandacht besteed aan stages. Bij twee scholen bleek dat echter niet het geval.

Bij zes afdelingen viel ons oordeel positief uit voor alle drie de kwaliteitskenmerken: outillage, kennis en leermiddelen. In vijf gevallen was er sprake van een negatief oordeel over één aspect en twee scholen ontvingen een negatief oordeel voor twee aspecten - en bleven dus duidelijk onder de maat.

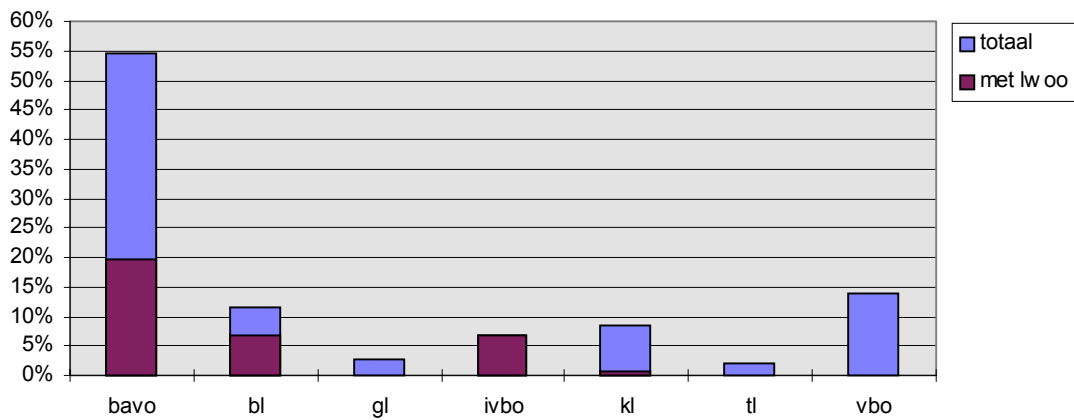
3.5 Kwantitatieve gegevens VMBO

Het totaal aantal leerlingen in het VMBO- Groen is in 2001/2002 met ruim 3000 gegroeid. Onderstaande tabel (figuur 1) geeft een overzicht van het verloop van de leerlingenaantallen vanaf het schooljaar 1998-1999. Daaruit blijkt ook dat het leerlingenaantal in vier jaar met een kwart is toegenomen. Dat staat los van de leerlingen in MAVO-scholen, die in dezelfde periode met AOC's zijn gefuseerd. Ongeveer éenderde van de VMBO-leerlingen volgt de leerwegondersteunende richting, maar daar zit in het laatste jaar niet de grootste groei. Over vier jaar geldt dat de relatieve groei voor beide richtingen dezelfde is, zo'n 25%.

(figuur 1)

In figuur 2 wordt voor het schooljaar 2001-2002 het aantal leerlingen per leerweg weergegeven, uitgedrukt in percentages.

(figuur 2)

4 MBO groen

*Het gezag van hen die onderwijzen is vaak een hindernis voor hen die willen leren.
Cicero.*

4.1 Onderwijsinhoud

Opleidingenaanbod

Sinds het moment dat AOC's meer vrijheid hebben gekregen om zelf te bepalen op welke plaats de opleidingen worden aangeboden, is het aantal opleidingen per vestiging gestegen. Er zijn AOC's die er naar streven om per vestiging een zo volledig mogelijk pallet van opleidingen aan te bieden. Tegelijkertijd loopt het aantal leerlingen in sommige opleidingen (sterk) terug. Dit betekent dat de gemiddelde groepsgrootte soms zeer klein is. Om enigszins kostendekkend te werken wordt gezocht naar combinaties van delen van de opleidingen en leerjaren. Getracht wordt algemene elementen te combineren en vervolgens de specifieke elementen in de vorm van projectonderwijs of andere vormen van zelfstandig leren aan te bieden.

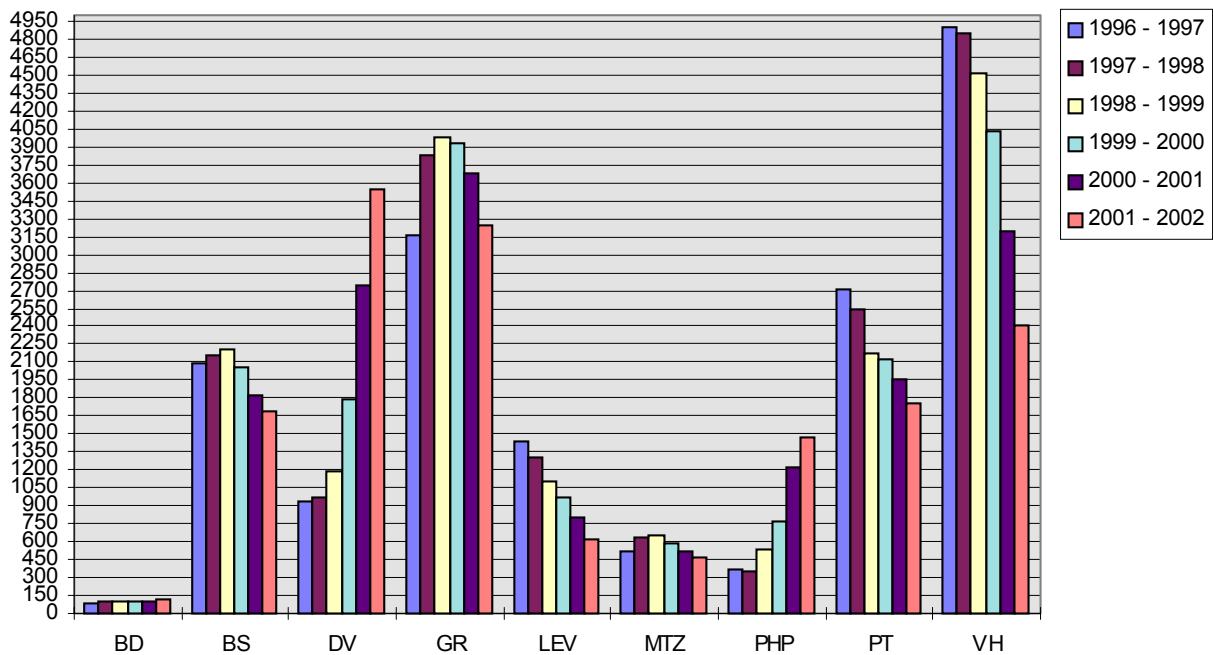
Op zichzelf is het aanbieden van opleidingen dicht bij de doelgroep (leerlingen) lovenswaardig, maar het brengt ook negatieve aspecten mee: het is voor leerlingen niet prettig/ stimulerend om in steeds wisselende combinaties of in te kleine groepen te werken, maar het betekent ook dat de deskundigheid bij leraren beperkt wordt tot één of enkele leraren per vestiging en dat voorzieningen soms te wensen over laten. Dit maakt het onderwijs kwetsbaar en beperkt de potentie voor ontwikkeling en vernieuwing.

Naast nieuwe vormen van onderwijs (zoals zelfstandig leren, afstandsleren, e.d.) is met name bij opleidingen waar het aantal leerlingen langere tijd daalt, concentratie en specialisatie van het opleidingenaanbod nodig om voldoende kwaliteit te waarborgen.

Heroriëntatie groen onderwijs en leerlingaantallen

De afgelopen jaren zijn aanzienlijke verschuivingen gaande in de vraag naar onderwijs in de groene sector. Daarbij is het totaal aantal leerlingen voor de Beroepsopleidende leerweg (figuur 3) en de Beroepsbegeleidende leerweg (figuur 4) gelijk gebleven op 24.000 leerlingen per jaar. Bezien naar de drie hoofdsectoren primaire productie, groene ruimte, milieu en recreatie (inclusief bloemschikken), en dienstverlening (levensmiddelentechnologie, dierverzorging en paardenhouderij heeft in de afgelopen 5 tot 10 jaar een aanzienlijke verandering plaatsgevonden.

(figuur 3) Deelname aan BOL-opleidingen vanaf 1996

Fout! Ongeldig ingesloten object.

Het meest opvallend is de aanzienlijke daling (28%) die in 5 jaar is gerealiseerd in de traditionele opleidingen voor de primaire sector van 9400 leerlingen in 1996/1997 tot 6800 in 2001/2002; het aandeel van deze sector in het totaal van de opleidingen is daarmee gedaald van 40 naar 28 %. Bij een arbeidsmarkt met minder dan 100.000 bedrijven (met ca. 200.000 werkenden) is deze daling goed verklaarbaar. De afdeling Groene Ruimte is daardoor de grootste afdeling geworden binnen de MBO-groen-opleidingen.

Een nog sterkere daling doet zich voor in de afdeling levensmiddelen-technologie (30%). Hiervoor is geen duidelijke oorzaak aan te geven. Gezien het belang van deze sector en tegelijkertijd de recente vraag vanuit deze branches naar maatwerkopleidingen voor werknemers lijkt het gewenst naar wegen te zoeken om de belangstelling voor deze studie te vergroten.

De afdelingen Bloemschikken en Milieutoezicht dalen in leerlingental vanaf 1998/1999 (12 resp. 20%).

Gezien de maatschappelijke ontwikkelingen is het verheugend dat de belangstelling voor Biologisch dynamische landbouw stijgt, zij het dat dit uitsluitend in de deeltijd (BBL) opleidingen tot uiting komt.

Minder opvallend is dat het aantal leerlingen dat een Beroepsopleidende leerweg volgt, een lichte daling vertoont terwijl het aantal BBL leerlingen licht gegroeid is. Een aantal AOC's is bezig het aantal BBL- en BOL-opleidingen, vooral op niveau 1 en 2 op de VMBO-vestigingen uit te breiden. Hierbij worden dan leraren uit het VMBO ingezet vanwege hun pedagogisch / didactische aanpak die bij deze leerlingen beter aansluit. AOC's spelen daarmee tevens in op de wens van ouders en leerlingen om het aanbod sterker regionaal te spreiden. Ongetwijfeld speelt mee dat door het meer regionaal gespreide aanbod meer leerlingen behouden blijven voor het groene onderwijs.

Voor een aantal opleidingen is de belangstelling van leerlingen duidelijk gestegen. De sterkste stijging doet zich voor in de afdelingen Dierverzorging en Paardenhouderij. Vooral de opleiding Paardenhouderij en paardensport maakt de laatste vijf jaar een explosieve stijging (230 %) door. Hoewel het aantal paardenbedrijven en maneges eveneens fors is gestegen, bestaat enige zorg over de toekomstige werkgelegenheid; dit geldt ook voor de dierverzorgingsbranche. Het is inmiddels wel duidelijk dat deze opleidingen in vele AOC's een prominente plaats hebben gekregen. Een aantal van de AOC's die Paardenhouderij, -sport aanbieden, is een samenwerking aangegaan met de vestiging in Deurne van Helicon Opleidingen (Nederlandse Hippische Beroepsopleidingen) om te waarborgen dat kwaliteit wordt geleverd.

Opvallend in dit verband is de gecombineerde MBO/hbo -opleiding in de paardenhouderij, die in samenwerking tussen Helicon Opleidingen en STOAS-APH wordt uitgevoerd. Door de sterke groei van de paardenhouderijsector ontstaat er behoefte aan hbo-opgeleiden, voor diverse functies, variërend van instructeur tot medewerker in de verzekeringsbranche. De nieuwe opleiding is gericht op HAVO-gediplomeerden die in een geïntegreerde opleiding zowel MBO-vaardigheden (sport) als het hbo-niveau verwerven.

Ook worden bestaande opleidingen aangepast waardoor maatwerk geleverd kan worden voor bijvoorbeeld werknemers in bedrijven of bedrijfsketens. Hierbij richt men zich op bijvoorbeeld de levensmiddelenbranche (supermarktketens), de recreatiesector, of bedrijven die gericht zijn op bouw en onderhoud van infrastructuur. Daarbij wordt uitgegaan van eerder verworven competenties.

Uit de proefvisitatie Bloemschikken blijkt dat de opleiding Tuincentrum, die enige jaren geleden gestart is, een onduidelijke positie heeft. Deze opleiding wordt op een beperkt aantal locaties als volwaardige opleiding aangeboden. Bij de andere locaties blijft de opleiding beperkt tot een aantal deelkwalificaties die als keuze worden aangeboden binnen het curriculum Bloemschikken. Sommige scholen streven hierbij naar een dubbele diplomering. De visitatiecommissie zet vraagtekens bij de volwaardigheid van deze twee diploma's. Zij beveelt aan om meer helderheid te creëren en de opleiding op een beperkt aantal locaties aan te bieden om een voldoende aantal leerlingen aan te trekken en de opleiding op een kwalitatief hoog niveau te verzorgen. Tegelijkertijd constateert de commissie dat de inhoud van de opleiding zich nog weinig richt op de periferie van het beroepenveld en beveelt aan om onderzoek te doen naar opleidingen en specialisaties als internetbloemist, groenstylist e.d.

Nieuwe kwalificatiestructuur KS 2000+

Met ingang van augustus 2001 is in het MBO-groen de nieuwe kwalificatiestructuur (KS2000+) ingevoerd. Op landelijk niveau is dat door een projectgroep van de AOC Raad op hoofdlijnen voorbereid. De projectgroep wordt ondersteund door een landelijk platform waar alle AOC's in zijn vertegenwoordigd.

De implementatie op een AOC wordt vaak centraal gestuurd. De uitwerking vindt plaats op vestigingsniveau, waarbij doorgaans wordt uitgegaan van een behoorlijke mate van eigen verantwoordelijkheid en men een regionale inkleuring kan geven aan de opleiding.

Het lesmateriaal in het groene onderwijs wordt de laatste jaren gemaakt door het Ontwikkelcentrum. Doordat het Ontwikkelcentrum te laat is ingeschakeld voor het vernieuwen van de leerboeken, is door middel van een task-force getracht om in de eerste behoefte (ca. 300 bundels) te voorzien. Hierdoor zijn enkele concessies gedaan aan de kwaliteit. Dit zal ook effect hebben op de kwaliteit van onderdelen van de opleidingen omdat leraren de boeken doorgaans nadrukkelijk als leidraad en bron gebruiken. Leraren leggen vaak onvoldoende verband tussen de feitelijke onderwijsinhoud zoals deze in de leerboeken is terug te vinden en de landelijke beschrijving van de eindtermen.

Dat constateert ook de visitatiecommissie Bloemschikken die vaststelt dat van de nieuwe kwalificatiestructuur in het curriculum nog weinig te merken is.

Om de eindtermen voldoende te dekken is er bij het nieuwe materiaal van uitgegaan dat ook de opdrachten worden gebruikt en dat er gewerkt wordt met aanvullend (actueel) materiaal. De methoden zijn duidelijk meer toegesneden op andere werkvormen (meer zelfstandig leren) dan in het verleden. Dit vraagt een andere aanpak door de leraar. In de praktijk ontstaat mede daardoor een behoefte aan begeleiding bij de invoering van de nieuwe werkwijze; hier wordt geleidelijk aan in voorzien, door instellingen als STOAS of het Ontwikkelcentrum in samenwerking met pedagogische centra. Door de late beschikbaarheid van de centraal ontwikkelde leerboeken, heeft een deel van de leerkrachten zelf ook materiaal ontwikkeld. Tegelijkertijd groeit de belangstelling om het leren meer competentiegericht te maken.

Wat door scholen als merkwaardig wordt ervaren is dat nu voor de twee leerwegen BOL en BBL dezelfde kwalificaties zijn vastgesteld. Bij de BOL-opleidingen ligt het accent van oudsher meer op

de ontwikkeling van cognitieve competenties, terwijl de BBL-opleidingen vooral gericht zijn op het leren van praktische vaardigheden met een beperkte hoeveelheid theoretische kennis vanuit een praktische context. Weliswaar neemt de component 'leren in de praktijk' in de BOL-opleidingen toe, waardoor de beide soorten opleidingen wel wat naar elkaar toe groeien, maar dat gaat naar het oordeel van de AOC's niet zover dat de kwalificaties gelijkgeschakeld kunnen worden. Een knelpunt blijkt ook dat leerlingen in de BBL-opleidingen Gespecialiseerd Beroepsbeoefenaar de toename van de hoeveelheid theorie niet aankunnen en de opleiding voortijdig gaan beëindigen. Ook bij KS-2000+ is het aan de AOC's zelf om de vrije ruimte in te vullen. Daarbij is differentiatie mogelijk tussen de beide leerwegen, maar men blijkt het lastig te vinden om de juiste zwaarte vast te stellen.

Het moeten maken van studiewijzers stimuleert leraren om na te denken over de planning en de noodzakelijke voorzieningen. Het volstaat niet om op de automatische piloot het leerboek door te werken. In de meeste sectoren (met uitzondering van bloemschikken) wordt meer nadruk gelegd op leren in de praktijk.

Door het bedrijfsleven wordt soms aangegeven dat communicatieve en sociale vaardigheden of verkoopvaardigheden tijdens de stage bij de lagere leerjaren nog onvoldoende zijn. Soms ontwikkelt men in de instelling zelf aanvullende projecten om vaardigheden bij leerlingen te ontwikkelen. Bij andere AOC's heeft men dit voldoende in het curriculum ingebouwd en zien we dat men inhoudelijke en vaardigheidsaspecten op een interessante wijze weet te combineren.

De arbeidsmarkt

In 1998 heeft Stoas Onderzoek een onderzoek gehouden onder afgestudeerden van het voltijds mao in de periode '87 - '97. De uitkomsten daarvan zijn jammer genoeg pas in 2001 gepubliceerd. Hoewel de onderzoekers aangeven te hopen dat de uitkomsten breed gebruikt zullen worden, stimuleert een dergelijke vertraging in de publicatie het benutten van de resultaten niet.

De werkloosheid is gering en treedt vooral op onder recent afgestudeerden. Nogal wat afgestudeerden verrichten werk beneden hun niveau van afstuderen. Dat geldt voor meer dan de helft van de niveau-2 afgestudeerden en voor 28% van de Zelfstandig Beroepsbeoefenaars. Voor niveau-2 en -3 geldt dat ruim de helft van de functies aansluit bij de gevolgde opleiding, voor niveau-3 is dat 63%.

Van de afgestudeerden in '97 van niveau-4 is 22% daarna een HAO-opleiding gaan volgen en 10% een andere HBO-opleiding. Ruim 60% van hen die een vervolgopleiding hebben gekozen beschouwen de aansluiting daarop als voldoende tot goed.

De afgestudeerden konden van een vijftiental aspecten aangeven hoe belangrijk die in hun werk zijn en of deze in de studie meer aandacht hadden moeten krijgen.

De belangrijkste aspecten voor alle niveaus zijn: nauwkeurigheid/zorgvuldigheid, zelfstandigheid, initiatief en creativiteit, aanpassingsvermogen en het oplossen van problemen. Vakkennis komt daar direct achteraan.

Voor niveau-2 hadden voor de helft of meer van de afgestudeerden de aspecten oplossen van problemen, nauwkeurigheid en zelfstandigheid meer aandacht verdiend. Voor niveau-3 en -4 komt alleen het aspect inzicht in ict boven de 50% uit - op niveau-4 ligt het zelfs op 65% - en liggen probleemoplossen en inzicht in bedrijfsvoering daar net onder. Overigens scoren alle aspecten behoorlijk en dat leidt onontkoombaar tot de conclusie dat AOC's bij het vormgeven van KS2000+ lastige afwegingen hebben te maken.

Ook de waardering voor de gevolgde opleiding is gemeten, met de vraag of men er opnieuw voor zou kiezen. De opleidingen op niveau-4 scoren het beste, met 71%. De twee andere liggen op ongeveer 60%. Op niveau-2 zegt 30% dan een opleiding buiten het mao te kiezen. Dat zegt respectievelijk 19 en 10% van de afgestudeerden op de niveaus-3 en -4.

Doorstroming

AOC's hebben een unieke onderwijsstructuur: VMBO en MBO in één instelling. Dit zou een goede garantie moeten zijn voor een vloeiend doorlopende leerlijn in het groene onderwijs. Dit is niet altijd het geval. Daar waar de beide opleidingstypen in dezelfde vestiging worden aangeboden en zeker als er bovendien leraren in beide niveaus les geven, is er sprake van een goede afstemming. Maar als de beide niveaus op verschillende vestigingen worden aangeboden, moeten we constateren dat wederzijdse contacten of afstemming niet vanzelfsprekend zijn. Soms heeft dit te maken met de bekendheid vanuit het verleden met de andere niveaus en vaart men (teveel) op de automatische piloot. Op één AOC is het ontbreken van contacten zelfs bewust beleid om op geen enkele manier de indruk te wekken dat het VMBO-groen voorsorteert op het MBO-groen, maar dat een brede uitstroom naar alle MBO-opleidingen mogelijk is. We vinden dat AOC's meer aandacht aan het onderwerp doorstroming dienen te besteden zowel naar de groene als naar de overige MBO-opleidingen. Impulsprojecten leveren hier een financiële stimulans bij. Een andere ontwikkeling die afstemming tussen VMBO en MBO noodzakelijk maakt, is de ontwikkeling van Leerwerktrajecten voor leerlingen die niet in staat zijn een diploma basisberoepsgerichte leerweg te halen in het VMBO. Een van de voorwaarden voor het toekennen van leerwerktrajecten is dat er duidelijke afspraken gemaakt worden met het MBO. Van de VMBO-vestigingen op AOC's stroomt minder dan helft van de leerlingen door naar een groene MBO-opleiding. Opvallend is dat van de groene afdelingen op scholengemeenschappen circa 70% naar groene vervolgoopleidingen doorstroomt. Daar wordt elders in dit verslag op ingegaan.

Het visitatierapport Bloemschikken is positief over de aandacht voor doorstroming binnen de opleiding:

'De commissie is van mening dat bij het merendeel van de onderzochte opleidingssectoren weinig belemmeringen zijn voor de horizontale doorstroom (tussen opleidingen of leerwegen) en de verticale doorstroom (tussen niveaus).'

4.2 Onderwijsleerproces

Didactiek

Alle AOC's hebben in hun beleidsplannen aangegeven dat ze over willen stappen naar zelfstandig (actief), projectgestuurd, of competentiegericht leren. Daartoe zijn er meer of minder intensieve scholings- en begeleidingsactiviteiten uitgevoerd.

Op enkele AOC-vestigingen heeft men recentelijk het Interactieve Leergroepen Systeem (ILS) ingevoerd. Leerlingen geven daarbij aan dat dit weliswaar een aansprekende onderwijsvorm is, maar dat ze wel behoefte hebben aan afwisseling.

Over het geheel van de in 2001 onderzochte scholen is te constateren dat er weliswaar duidelijke aanzetten zijn (meer dan in het VMBO-groen), maar dat gemiddeld genomen nog maar in (zeer) geringe mate van zelfstandig leren gesproken kan worden. Verreweg het grootste deel van de binnenschoolse lessen wordt frontaal (docentgestuurd) gegeven. In de praktijk blijkt ook dat de mate van zelfstandig leren per vestiging (en per leraar) sterk verschillend is.

Vanuit didactisch oogpunt gezien zijn er weinig lessen van hoog niveau aangetroffen. Ze zijn er wel, maar vaak scoren de lessen matig of zelfs zwak.

De inspectie vindt dat leerlingen te weinig worden gestimuleerd en geactiveerd; meer afwisseling van werk- en leermethodes zal de leerlingen meer boeien en motiveren om zich in te zetten. Het onderwijs wordt door de leerlingen nog al te vaak te passief ondergaan; vooral stille leerlingen worden vaak te weinig aangezet tot actieve deelname.

Docenten voelen wel aan dat er aanpassingen nodig zijn maar hebben moeite met de uitwerking. Dikwijls wordt als argument gebruikt dat de gebouwensituatie zich niet voor een andere aanpak leent, dat er geen mediatheek of dat er onvoldoende digitaal materiaal beschikbaar is. De inspectie heeft de indruk dat deze argumenten te dele wel een rol spelen, maar dat het vooral om de instelling en het organiserend vermogen van de individuele docent gaat, omdat andere docenten op dezelfde school er wel in slagen om nieuwe werkvormen toe te passen. Bovendien is

er nog vaak weinig sprake van samenwerking of afstemming tussen de leraren (met name tussen de vakgroepen). Wel wordt op een aantal scholen met enige intensiteit de mediatheek gebruikt, waar onderwijsassistenten een deel van de begeleidende taak van de leraar overnemen.

Uit het visitatierapport:

'Op basis van de verkregen informatie kan worden geconcludeerd dat het onderwijs didactisch op een behoorlijk niveau wordt verzorgd (..), maar dat systematische, gezamenlijke didactische vernieuwingen vooralsnog moeilijk van de grond komen.' Men geeft aan dat zelfstandig leren wel centraal wordt gesteld, maar: 'De daadwerkelijke toepassing van werkvormen die zelfstandig leren bevorderen is echter vooralsnog sterk afhankelijk van de inzet van enkele individuele docenten (..)'

De nieuwe leermiddelen, maatwerkopleidingen, toenemende ICT-mogelijkheden en dergelijke zullen er toe bijdragen dat de didactiek verbetert. Er zal echter nog veel en structureel aandacht aan besteed moeten worden (scholing en begeleiding) om van een echte verandering te kunnen spreken.

Praktijkleren

Het leren in een praktische context heeft ook in 2001 veel aandacht gekregen. Eind 2001 hebben de AOC's opnieuw hun onderwijsontwikkelingsplan praktijkleren ingediend op basis van de betreffende bekostigingsregeling. De beoordeling van de plannen met behulp van externe deskundigen leidde enerzijds tot de conclusie dat op vele van de onderzochte aspecten verbeteringen zijn bereikt. Er zijn geen AOC's meer met een slecht plan. Anderzijds zijn die verbeteringen nog zo bescheiden dat het eindoordeel over plannen evenals in 2000 nog overwegend onvoldoende is. Aan dit eindoordeel wordt vooral bijgedragen door een onvoldoende inbedding van praktijkleren in een kwaliteitszorgsysteem en de beperkte aandacht voor toetsing en afsluiting. Ook in 2001 blijkt een grote waardering voor de IPC's gepaard te gaan met een afname van het gebruik van hun diensten. Deze vermindering is slechts ten dele toe te schrijven aan de sluiting tijdens de MKZ-crisis. De AOC's besteden het budget voor praktijkleren in toenemende mate aan andere vormen van praktijkleren op de eigen instelling of bij bedrijven in de regio.

De bekostigingsregeling praktijkleren is in 2001 geëvalueerd door het Expertisecentrum LNV in opdracht van het departement.

Geconcludeerd wordt dat de Regeling slechts in beperkte mate heeft bijgedragen aan het ontwikkelen van nieuwe arrangementen voor praktijkleren. De AOC's beschouwen het maken van een onderwijsontwikkelingsplan als een papieren verplichting die weinig bijdraagt aan de ontwikkeling van het praktijkleren zelf. De uitkomst van de evaluatie roept de vraag op of AOC's zich voldoende realiseren wat de functie van het praktijkleren is, namelijk bijdragen aan de realisering van het opleidingsprogramma gericht op het behalen van eindtermen, competenties of beroepseisen. Het is de inspectie niet duidelijk hoe AOC's kunnen uitspreken dat er geen inzicht verschaft wordt in de eindtermen waaraan praktijkleren moet voldoen. Waar het gaat om de ontwikkeling van praktijkleren merken de AOC's terecht op dat zo'n visie niet los gezien moet worden van de visie op het vormgeven van het curriculum als geheel. Het is daarom te hopen dat zo'n geïntegreerde visie in de ontwikkelingsplannen vanaf nu wordt opgenomen. De inspectie steunt de AOC's ook als zij stellen dat het onderscheid tussen praktijkleren en de BPV gekunsteld is. Ook de visitatiecommissie Bloemschikken ziet geen fundamenteel verschil tussen stages en praktijkleren. Het gaat erom de leerlingen op een evenwichtige wijze in aanraking te brengen met de beroepspraktijk. De Regeling blijkt op enkele punten dus te knellen.

Naast het beoordelen van de ontwikkelingsplannen en het evalueren van de Regeling bekostiging praktijkleren hoeft de inspectie eind 2001/begin 2002 een onderzoek uitgevoerd naar de feitelijke uitvoering van het praktijkleren. Uit het nog niet verschenen rapport daarover blijkt dat in de dagelijkse onderwijs uitvoering aanmerkelijk meer aandacht bestaat voor praktijkleren dan het ontwikkelingsplan doet vermoeden.

Pedagogisch handelen

Het pedagogisch handelen ligt doorgaans op een voldoende tot goed niveau. Er is sprake van een ordelijk en veilig werkklimaat. Leraren merken wel op dat het aantal leerlingen met sociaal/emotionele problemen in het MBO-groen toeneemt. Er ontstaat behoefte (en noodzaak) aan bijscholing van de docenten om beter met deze problemen om te gaan. Meerdere vestigingen hebben daarbij ook een structuur voor zorg en begeleiding opgezet of zijn dit op korte termijn van plan.

Leer- en hulpmiddelen en leeromgeving

De leslokalen zijn doorgaans redelijk tot goed, maar vaak weinig aangekleed. Dit laatste heeft dikwijls te maken met het feit dat het in de planning niet altijd mogelijk is om vaklokalen in te richten, met uitzondering van de beroepsgerichte vakken.

Hulpmiddelen (video, audio etc.) zijn in de regel voldoende beschikbaar. De MBO-vestigingen beschikken doorgaans ook over voldoende computers, waar leerlingen tijdens en na de lessen aan kunnen werken. Ze zijn geplaatst in de mediatheek, open leercentra of andere werkruimtes voor de leerlingen. Steeds meer beschikken opleidingen over digitale camera's en projectieapparatuur als beamers. Bijna uitsluitend in de die situaties waar de leerlingen zelfstandig aan het werk zijn, al of niet in groepen, wordt de computer gebruikt.

Het effectief gebruik van hulpmiddelen tijdens de lessen is nog betrekkelijk gering (in 21% van de tijdens de onderzoeken bezochte lessen).

In het visitatierapport Bloemschikken vinden we:

'Wat betreft de toepassing van ICT in het onderwijs heeft de commissie vastgesteld dat het effect op lesniveau onvoldoende is. (...) De commissie vindt dit een zorgelijke ontwikkeling en acht een inhaalslag ten zeerste noodzakelijk (...).'

Er zijn nog veel vestigingen waar men moeilijk een keuze kan maken hoe de school ingericht dient te worden om afwisseling van werkvormen mogelijk te maken. Leraren hebben daarover vaak nog geen duidelijk beeld; zij wijten dit voor een deel aan het feit dat de invulling van de nieuwe kwalificatiestructuur voor de hogere leerjaren voor hen nog niet duidelijk is. Op sommige AOC's wordt herinrichting van de school meegenomen bij de nieuwe curriculumontwikkeling in het kader van KS 2000+.

4.3 Toetsing en afsluiting

Succes in het onderwijs wordt door de student gedefinieerd vanuit het toetsprogramma en dus zijn alle activiteiten van studenten daarop gericht. Voor de studenten bestaat het curriculum feitelijk uit het toetsprogramma. Ze doen wat het toetsprogramma van ze vraagt en meestal doen ze niet wat het toetsprogramma niet van ze vraagt. Wanneer de doelen van het onderwijsprogramma niet gelijk zijn aan de doelen van het toetsprogramma, of liever de realisatie daarvan, dan ontstaat er een frictie. Het toetsprogramma zal echter de strijd te allen tijde winnen, ongeacht de noblesse van de nagestreefde onderwijsdoelen.

Van der Vleuten & Driessen, uit het Tijdschrift voor Hoger Onderwijs, maart 2002.

Externe legitimering

Alle AOC's hebben voor de externe legitimering een contract met Lexin, de exameninstelling van het landelijk orgaan Aequor.

Lexin hanteert een combinatie van inhoudelijke en procedurele toetsing. Uit de door Lexin afgegeven legitimeringsverklaringen blijkt dat bij 60% van de instellingen er voldoende waarborgen zijn om het vertrouwen uit te spreken dat de examinering voldoet.

De invoering van de externe legitimering heeft op de AOC's het bewustzijn voor examinering duidelijk doen toenemen. In het algemeen wordt aangegeven dat de kwaliteit van de toetsing en de onderlinge afstemming zijn verbeterd. Ook de activiteiten van de auditor worden als waardevol ervaren. Daar staat tegenover dat het proces van externe legitimering op onderdelen als bureaucratisch wordt gevoeld met onder andere als gevolg dat de beoordeling van toetsen van tijd tot tijd pas afkomt als de toets al gegeven is.

Instellingen kunnen zich door Lexin bij laten staan in het ontwikkelen van hun procedurele en toetstechnische kwaliteiten met betrekking tot examinering.

De kwaliteitszorg van Lexin wekt naar het oordeel van de inspectie vertrouwen, mede door het inschakelen van externe deskundigen. Dat neemt echter niet weg dat er nog belangrijke verbeteringen te bereiken zijn waar het gaat om de representativiteit van de beoordeelde toetsen en de snelheid van beoordeling door Lexin.

De inspectie beoordeelt in 2002 het functioneren van Lexin op basis van een te houden doorlichting. Overigens geldt ook voor Lexin dat de komst van het KCE een eind zal maken aan haar bestaan.

Interne legitimering

Op basis van de gehouden onderzoeken met kwaliteitsindicatoren en de beoordeling van de kwaliteitszorgverslagen van de AOC's blijkt dat de legitimering van de overige (niet extern te legitimeren) deelkwalificaties achter blijft. In de kwaliteitszorgverslagen besteedt de helft van de AOC's in voldoende mate aandacht aan de examinering. Enkele hebben al wel plannen om tot 100% externe legitimering over te gaan (voortuitlopend op de komst van het KCE). Veelvuldig echter is er nog sprake van docenten of vakgroepen die in eigen beheer en met weinig afstemming met anderen hun examen voorbereiden en afnemen. Het inschakelen van onafhankelijke deskundigen is zeker geen gemeengoed.

Met het oog op kwaliteitsverbetering is onder auspiciën van de AOC Raad destijds een project IJkpunten gestart. De daarbij horende activiteiten zijn in de loop van het verslagjaar ondergebracht in het KCE in oprichting en daar goed ontvangen.

Ondanks de grote aandacht die het praktijkleren in het groene onderwijs heeft, wordt er weinig in de praktijk getoetst. De AOC's blijken in hun onderwijsontwikkelingsplannen praktijkleren daar ook niet veel aandacht aan te besteden. De beoordeling van de beroepspraktijkvorming geschiedt

zelden in de vorm van toetsen, maar bijna altijd in een algemeen oordeel over houding en aangeleerde vaardigheden. Geleidelijk aan worden steeds meer onderdelen die door een IPC zijn verzorgd ook afgesloten met een (praktische) toets.

Rendementen en resultaten

Uit de onderzoeken (OKI's) die de inspectie jaarlijks uitvoert blijkt dat de uitstroom van leerlingen zonder diploma uit het MBO, bij meerdere opleidingen hoog tot zeer hoog is. De percentages lopen op tot ongeveer 50% van de leerlingen die aan het begin van de opleiding zijn ingestroomd (**zie tabel???**). Telkens moeten we constateren dat zowel de schoolleiding als de leraren niet op de hoogte zijn van deze cijfers en zich bovendien verbazen over de hoogte ervan. De inspectie vermoedt dat dit veroorzaakt wordt doordat de school doorgaans geen gegevens verzamelt per cohort (instroom-uitstroom per opleiding). Voor zover er al sprake is van gegevensverzameling gebeurt dat op jaarbasis. De hoogte van de cijfers valt in dat geval minder op dan wanneer deze gecumuleerd worden over de hele opleiding. De inspectie vraagt in het kader van de kwaliteitszorg met klem aandacht voor de analyse van dergelijke cijfers.

'Ook kengetallen, zoals relevante instroom-, doorstroom- en uitstroomgegevens waren nauwelijks beschikbaar.' Aldus het visitatierapport Bloemschikken.

5 Het hoger landbouwonderwijs

5.1 Algemeen

Voor het hoger landbouwonderwijs is 2001 een jaar geworden waarin het vooral de minister van LNV was die het denken richtte op de bestuurlijke oriëntatie van de instellingen. Nadat de minister in het najaar van 2000 een brief aan de Tweede Kamer had geschreven waarin hij zijn inhoudelijke ambities aangaf - de beleidsbrief over onderwijs voor Voedsel en Groen - richtte zijn aandacht zich in 2001 meer op de positie van het landbouwonderwijs in het onderwijsveld. Zijn vraag was of de inhoudelijke ambities gericht op de kwaliteit van het onderwijs, gerealiseerd konden (blijven) worden in de tamelijk geïsoleerde setting van het landbouwonderwijs. Die vraag is in 2001 ook aan het hoger landbouwonderwijs zelf voorgelegd. Wageningen Universiteit en de agrarische hogescholen zagen in de bestaande koppeling aan het ministerie van LNV geen gevaren voor de kwaliteit en wezen erop dat waar nodig en gewenst (intensieve) contacten met andere onderwijsinstellingen bestaan of kunnen ontstaan. De instellingen gaven er de voorkeur aan onder LNV te blijven. Zij gaven ook aan een verschuiving in aandacht van het ministerie naar een meer kennis-inhoudelijke bemoeienis met het onderwijs op prijs te stellen. Bovendien gaf het hoger agrarisch onderwijs aan de voorgenomen aanslag op de bekostiging in de orde van uiteindelijk zeven miljoen euro een groter gevaar voor de te leveren kwaliteit te achten. De minister zegde vervolgens in de Tweede Kamer toe die bezuiniging voor 2001 ongedaan te maken en te gaan onderzoeken hoe het hoger agrarisch onderwijs ten opzichte van vergelijkbaar ander hoger beroepsonderwijs bekostigd wordt.

Toch is er wel beweging in de bestuurlijke structuren. Het Van Hall Instituut en de Internationale Agrarische Hogeschool Larenstein verstevigden hun samenwerking en intensiveerden ook de betrokkenheid van Wageningen Universiteit daarbij. Uiteindelijk staat een bestuurlijke fusie voor ogen. De Christelijke Agrarische Hogeschool Dronten nam het besluit te onderzoeken of koppeling aan de Vrije Universiteit en de Hogeschool Windesheim aantrekkelijk is.

Kwaliteit speelt een belangrijke rol in de overwegingen van de minister, die de positie van het landbouwonderwijs aangaan. In 2001 hebben onafhankelijke commissies enige opleidingen in het hoger agrarische onderwijs kwalitatief beoordeeld. Over de lerarenopleiding(en) bij Stoas en de milieu-opleidingen in het gehele hbo, waaronder zes in het HAO, kwamen visitatierapporten uit. Daarnaast is de inspectie nagegaan welke impulsen zijn uitgegaan van eerdere visitaties. Dat betrof Agrarische Bedrijfskunde in het HAO en de landbouwkundige opleidingen met nog enige andere bij Wageningen Universiteit, die alle in 1999 gevisiteerd zijn. Ook is nagegaan wat de resultaten zijn van de financiële impulsen die enige jaren geleden hebben geleid tot de uitvoering van talrijke projecten om de kwaliteit en studeerbaarheid van opleidingen te vergroten.

5.2 Hoger agrarisch onderwijs

Visitaties

Er zijn in 2001 twee visitatierapporten verschenen waarin opleidingen uit het hoger agrarisch onderwijs beoordeeld worden.

Stoas-APH

In de 21^e eeuw zal de docent op de eerste plaats in staat moeten zijn om leerprocessen te organiseren, te regisseren en te ondersteunen. Dat houdt vooral in vakmanschap op pedagogisch-didactisch en leerpsychologisch terrein. Vervolgens een grote kennis van moderne leermiddelen. Voorts de nodige administratief-organisatorische vaardigheden om geavanceerde leerlingvolgsystemen te kunnen voeren en interpreteren. Tenslotte moet een docent

een zo breed mogelijk vakinhoudelijk terrein overzien. Maar op de eerste plaats zal een docent leraar moeten zijn. Door zijn rolmodel, hetgeen Socrates ook al stelde, een bron van leren, en geen docent.

Uit: Onderwijs wordt weer mensenwerk, een essay van Coen Free.

De APH-Stoas werd als enige opleiding in haar soort als eenling in een visitatie bezocht en dat resulteerde in het rapport 'Kennis beweegt'. Het is een bijzonder rapport geworden, omdat de drie leden van de visitatiecommissie het intern niet eens konden worden over de vraag of er sprake is van een voldoende eind-, dat wil zeggen hbo-niveau. Stoas heeft vervolgens het IOWO om een second opinion gevraagd en dat komt tot de conclusie: 'dat de opleiding Stoas-APH voldoet aan het niveau dat van een hbo-lerarenopleiding verwacht mag worden'. IOWO geeft ook een verklaring voor het in de visitatiecommissie gerezen meningsverschil. Stoas-APH is te ambitieus in de doelstellingen van de opleiding, die aangeven dat naast het docentschap, ook het groene vakmanschap en het ondernemerschap op hbo-niveau worden gebracht. Daar slaagt de opleiding niet in, stelt ook het IOWO vast. De opleiding tot leraar dient veel explicieter centraal te staan. Stoas-APH is behoorlijk geschrokken van de uitkomst van de visitatie en de bestuurlijke reactie op het visitatierapport leek enigszins afwijzend. Maar inmiddels is een verbeterplan opgesteld waaruit blijkt dat de gesignaleerde tekortkomingen serieus aandacht krijgen. Misschien wel de belangrijkste wijziging is het eerder in de opleiding aanbrengen van een splitsing in een VMBO- en een mao-stroom. In de VMBO-stroom krijgt didactiek en leerlingenzorg extra aandacht, in de mao-stroom komt er een groter accent op vakinhoudelijke kennis te liggen. Overigens maakt men zich wel enige zorgen over de toekomstige belangstelling voor de VMBO-stroom. In feite ligt deze problematiek van beperkte belangstelling ten grondslag aan de gesignaleerde problemen. Stoas heeft zich genoodzaakt gezien de aantrekkelijkheid van de opleiding te vergroten door zich minder nadrukkelijk als uitsluitend lerarenopleiding te presenteren. Zo hoopt men te kunnen blijven balanceren boven ongewenste effecten: onvoldoende niveau gezien de uitgesproken ambities en onvoldoende instroom van studenten. Er past waardering voor de inzet waarmee die gevaren tegemoet worden getreden. Dat stelt ook de visitatiecommissie vast.

Milieu-opleidingen

In het najaar van 2000 zijn er tien milieu-opleidingen gevisiteerd, waarvan zes in het hoger agrarisch onderwijs. Het visitatierapport 'Voor toekomstige duurzaamheid: Milieuopleidingen in transitie' verscheen in mei 2001. Niet bij alle opleidingen is milieu de kern van de opleiding, en dat geldt vooral voor het HAO. Tuin- en Landschapsinrichting en ook Bos en Natuurbeheer worden als milieu-opleiding behandeld, hoewel de kern van die opleidingen een andere is.

Het hoger agrarisch onderwijs komt er niet best uit. De gezamenlijk inspecties van OCW en LNV hebben vastgesteld dat vier van de tien onderzochte opleidingen ernstige tekortkomingen vertonen en van dat viertal komen er drie uit de agrarische sector. Het visitatierapport geeft aan dat de opleiding Milieukunde bij het Van Hall Instituut van de zes agrarische opleidingen de beste is. Tuin- en Landschapsinrichting van Hogeschool Larenstein neemt van de zes de tweede plaats in. Beide bevinden zich in de bovenste helft van de tien onderzochte opleidingen. De opleiding Aquatische Ecotechnologie van de Hogeschool Zeeland komt als beste uit de visitatie te voorschijn.

De beoordeling geschiedt aan de hand van vijftientig aspecten. Aspecten die over de gehele breedte redelijk scoren zijn het beroepsbeeld, de eindtermen, het binnenschools curriculum, de gerealiseerde kwalificaties, werkvormen, instroom en aansluiting, stagebegeleiding, contacten met het werkveld, inrichting en structuur, opleidingscultuur, faciliteiten. Daarbij valt op dat ondanks vele tekortkomingen bij drie agrarische opleidingen, de gerealiseerde kwalificaties toch voldoende kunnen zijn.

Tekenend voor enige van deze aspecten is een citaat uit het jaarverslag over 2000 van HAS Den Bosch:

'We blijven in een doorlopend proces zitten van onderwijsvernieuwing, waarbij veel aandacht wordt besteed aan de veranderende rol van de docent en van de student. De student krijgt de informatie steeds minder voorgeschoteld, maar moet zelf op zoek naar informatie. In zijn zoektocht wordt hij begeleid, hetzij door docenten, onderwijsassistenten of bibliotheekfunctionarissen; een 'leren-leren' aanpak.'

Aspecten waar bijna geen opleiding een voldoende voor scoort zijn het buitenschools curriculum (de stage), selectie en verwijzing in de propedeuse, bewaking van de kwalificaties, rendementen, personeelsbeleid, internationalisering, en het intern kwaliteitszorgsysteem. Dat betreft dus 7 van de onderzochte 25 aspecten.

Voor de drie zwakste agrarische opleidingen geldt dat van de in totaal 25 beoordeelde aspecten er slechts 6 tot 9 als voldoende beoordeeld worden. Bij het Van Hall Instituut, die er van de groene opleidingen dus het beste uitkomt, zijn dat er 17.

Opnieuw moet worden vastgesteld dat opleidingen en instellingen er niet in slagen om meer systematisch vorm te geven aan kwaliteitszorg. De inspectie heeft in de beginjaren negentig drie jaar achter elkaar in rapportages de moeizame voortgang beschreven. Ook visitatierapporten constateren telkens weer dat er onvoldoende gebeurt. Overigens lijkt daar nu (begin 2002) toch enige verandering in te komen. Daarover verderop in dit rapport.

Effecten van visitaties

In 1999 zijn de opleidingen Agrarische Bedrijfskunde¹ in het HAO gevisiteerd. Alle vijf de agrarische hogescholen waren daarbij betrokken. Het visitatierapport verscheen begin 2000. Eind 2001 heeft de inspectie nagegaan wat het effect ervan op de opleidingen is geweest. De uitkomst was duidelijk positiever dan die van de hierboven beschreven milieu-opleidingen. Zaken die in vrijwel alle opleidingen breed aandacht vroegen waren de contacten met het werkveld als een informatiebron om de kwaliteit van het product afgestudeerde te borgen, kwantitatieve rendementen, de selecterende, oriënterende en verwijzende functie van de propedeuse, systematische kwaliteitszorg, en samenwerking tussen de opleidingen om de noodzakelijke kwaliteit te kunnen bereiken/handhaven.

Bij de meeste opleidingen zijn de contacten met het werkveld verstevigd en hebben een zo nodig meer structureel karakter gekregen. Het systematisch verzamelen van informatie over eigen abiturienten vindt zeker niet algemeen plaats. Men vertrouwt daarvoor vooral op de HBO-monitor.

Er is wel aandacht besteed aan de functies van de propedeuse, waarbij vooral de oriëntatie op het beroep versterkt is. De opleidingen lijken de selecterende functie, die met het bindend advies aandacht krijgt, en de verwijzende functie als objecten van verbetering minder belangrijk te vinden.

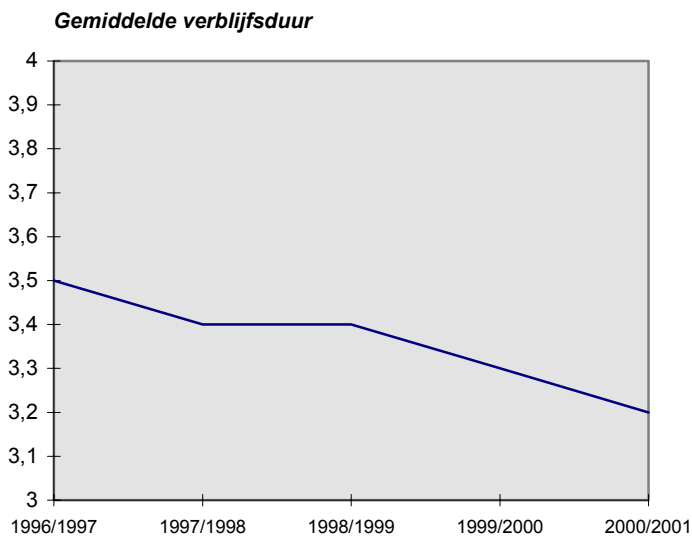
Het blijkt moeilijk om meer greep te krijgen op de kwantitatieve rendementen. Weliswaar worden maatregelen genomen die invloed kunnen hebben op deze rendementen, maar sturende invloed erop blijft bescheiden. Streefcijfers komen nauwelijks of niet voor; verklarende analyses evenmin. Overigens heeft de invoering van het bindend studieadvies op alle hogescholen en waarschijnlijk ook de vermagerde studiefinanciering een positieve invloed gehad. Vrijwel overal is de gemiddelde verblijfsduur van zowel de afgestudeerden als de uitvallers gedaald. Voor oktober 2000 zijn voor de hogescholen deze waarden in onderstaand overzicht opgenomen:

gemiddelde verblijfsduur in jaren	
afgestudeerden	uitvallers

¹ Deze opleiding heeft nu de naam Bedrijfskunde&Agribusiness gekregen. Dat geldt ook voor de opleiding Internationale Agrarische Handel van Larenstein.

Van Hall	4,59	1,72
Dronten	4,32	1,61
Stoas	4,23	1,34
Delft	4,04	1,61
Larenstein	4,45	1,72
Den Bosch	4,33	1,70

Als deze waarden voor het gehele hoger agrarisch onderwijs gemiddeld worden - dan gaat het dus om de gemiddelde verblijfsduur van alle studenten, gediplomeerden en uitvallers, die zijn ingeschreven - krijgen we over de jaren '96/'97 tot en met '00/'01 het volgende beeld:

De daling van het aantal inschrijvingsjaren van gediplomeerden draagt aan deze trend meer bij dan de verblijfsduur van uitvallers.

Kwaliteitszorg

Het lijkt erop dat de hogescholen nu toch besloten hebben serieus werk te maken van de ontwikkeling van systematisch kwaliteitszorg. Overall is nu een keuze gemaakt voor een meer systematische benadering, waarbij de notie 'meten is weten', die in feite ten grondslag ligt aan kwaliteitszorg, is vertaald in evaluaties en in objectivering van de uitkomsten daarvan.

Het Van Hall Instituut geeft aan hoge ambities te hebben: in het jaarverslag over 2000 lezen we: 'Structurering en verbetering van de organisatie gebeuren op basis van het EFQM-model. (...) Het Van Hall Instituut streeft ernaar in 2002 zich volledig in stadium 3 te bevinden en in 2004 in stadium 4.'

Dronten maakt gebruik van een andere systematiek, maar hanteert daarbij ook een fasering in vijf stadia. Op een aantal terreinen heeft Dronten gemeten waar zij zich in de ontwikkeling van kwaliteitszorg bevindt en dan is de uitkomst, dat stadium vier al redelijk vaak bereikt is. Men overweegt ook om elementen uit de ISO-systematiek op te nemen. Dat oogt dus bemoedigend. Nu is uitbreiding naar de overige aandachtsgebieden en koppeling van die aandachtsgebieden naar integrale kwaliteitszorg van belang.

Stoas (-APH) benut al enige jaren systematische kwaliteitszorg en is ook gecertificeerd. Overigens drukt die erkenning vooral uit dat de procedures die de APH hanteert zorgvuldig zijn, niet dat de kwaliteitszorg dekkend is voor alle aandachtsgebieden en aspecten die voor de te leveren prestaties van de APH van belang zijn. Bovendien lijkt vooralsnog de aandacht voor de kwaliteit zelf, met een belangrijke stem voor de omgeving, beperkt. De uitkomst van de visitatie maakt duidelijk dat ook bij Stoas(-APH) een verdere ontwikkeling naar integrale kwaliteitszorg nodig is. Delft heeft met de fusie met de Ichthus Hogeschool ook het kwaliteitszorgsysteem van Ichthus overgenomen. Dat was een belangrijke stap na jarenlange aarzelingen over de invoering van systematische kwaliteitszorg. Dat systeem, IQ genoemd, is gebaseerd op het EFQM-model.

Interessant is dat naast het kwaliteitszorgtraject dat samenhangt met de visitatiecyclus, Ichthus ook een eigen cyclus heeft, die vorm krijgt met interne audits. Daarmee heeft men een belangrijk instrument ontwikkeld als injectie voor het functioneren van de eigen kwaliteitscyclus. Bovendien is men van plan de Balanced Score Card te gaan gebruiken. Het ideaalbeeld van een hogeschool die op elk moment dat de buitenwereld dat vraagt een actueel beeld van haar kwaliteiten kan geven komt daarmee in zicht.

Ook in Den Bosch en in Larenstein baseert men zich op het EFQM-model, maar men blijft voorzichtig in de aanpak. Het concept 'integrale kwaliteitszorg' is voor de ontwikkelingen niet leidend en in deze hogescholen is de centrale sturing beperkter dan bij de andere instellingen. Veel aandacht gaat uit naar de kwaliteit van modules en er vinden ook evaluaties van fases in opleidingen (de propedeuse) of van een heel programma plaats. Daarmee bevindt men zich in EFQM-terminologie in fase 2.

Hiermee is een beeld geschetst dat de mogelijkheid biedt op een eerste voorzichtig positieve beoordeling van de kwaliteitszorg bij de eerstvolgende visitatie.

de arbeidsmarkt

In september 2001 verscheen 'Trends op de arbeidsmarkt HAO 1991-2000'², waarin tien jaar monitoring van recent afgestudeerden uit het hoger agrarisch onderwijs wordt geanalyseerd.

Er is de laatste jaren nauwelijks sprake van werkeloosheid (een jaar na het afstuderen 2%) en die is geconcentreerd bij een paar opleidingen: Bos- en natuurbeheer; Land, water en milieubeheer; Tropische landbouw. De opleidingskeuze en de branche waarin een afgestudeerde werkzaam is, verschuift verder weg van de primaire productie, van nog 20% tien jaar geleden naar 13% de laatste jaren.

De functie-aspecten die afgestudeerden het belangrijkste vinden zijn: zelfstandigheid (93%), contactuele vaardigheden (87%), aanpassingsvermogen en stressbestendigheid (86%). Computergebruik staat met 79% op de vijfde plaats.

Vakkennis komt op de vijftiende plaats van de tweeëntwintig benoemde aspecten. Beheersing van vreemde talen neemt met 38% - ruim één op de drie afgestudeerden vindt dat aspect dus belangrijk - de laatste plaats in. Dit resultaat onderstreept dus het belang van de extra aandacht die de opleidingen tegenwoordig geven aan meer algemene vaardigheids- en houdingsaspecten.³

Bij de vraag waar opleidingen dan meer aandacht aan zouden moeten besteden zijn dezelfde aspecten voorgelegd. Dan springen er een paar uit - met recente ontwikkelingen in het vakgebied bovenaan (51%) - maar valt vooral op dat vrijwel elk aspect door tenminste een kwart van de afgestudeerden wordt genoemd. Deze uitkomsten zijn de laatste vijf jaar verrassend constant en de conclusie mag dus zijn dat opleidingen er niet in slagen aan deze wensen tegemoet te komen. De reden daarvoor kan niet zijn dat het programma al overladen is. Want een verontrustend hoog aantal afgestudeerden vindt de moeilijkheidsgraad van de opleiding niet hoog genoeg. Voor de meerderheid van de opleidingen heeft tenminste 40% van de afgestudeerden die mening. Dit sluit aan bij regelmatige constatering van visitatiecommissies die dan stellen dat de studielast in een opleiding te licht is. Het is veelbetekenend in dit verband vast te stellen dat de twee opleidingen die met enige regelmaat de beste (meest zware) score behalen aangaande de moeilijkheidsgraad, ook het beste scoren op de vraag of een nieuwe keuze voor de opleiding weer dezelfde zou zijn.

² Een uitgave van Stoas Onderzoek

³ Afgestudeerden van de Universiteit in Maastricht zijn van mening een aantal algemene vaardigheden beter te beheersen dan afgestudeerden van andere universiteiten en wijzen daarbij als verklaring op het probleemgestuurd onderwijs dat zij hebben gevolgd. (bron: Tijdschrift voor hoger onderwijs)

Studeerbaarheid

Vanaf 1996 hebben de instellingen voor hoger onderwijs een drietal jaren extra geld ontvangen om de studeerbaarheid van de opleidingen te vergroten. Daartoe dienden zij een kwaliteitsmanagementplan op te stellen en projectplannen ter goedkeuring aan de overheid voor te leggen. De uitwerking van die plannen op de instellingen heeft vervolgens in de meeste gevallen een aantal jaren in beslag genomen. Anno 2001 moet het mogelijk zijn over de resultaten ervan te rapporteren. Aan de instellingen is gevraagd ook zelf te evalueren wat de opbrengst van de uitgevoerde projecten is, maar de expliciete aandacht voor kwaliteit was in het algemeen de afgelopen jaren nog niet zodanig dat die evaluatie grondig heeft plaatsgevonden.

De opbouw van het curriculum heeft veel aandacht gekregen, waarbij opleidingsprofielen bepalend werden voor inhoudelijke keuzes. Dat heeft geleid tot een grotere samenhang, waarbij eindtermen veel nadrukkelijker sturend zijn geworden. Ook voor de propedeuse die nu een betere oriëntatie op de verdere studie biedt en beter op de vervolgfase aansluit. Omdat de eindtermen nu naast cognitieve elementen ook meer aandacht voor vaardigheden en houdingsaspecten bevatten, is een veel grotere variatie in werkvormen gerealiseerd. Deze veranderingen in de programma's zijn over vrijwel de gehele linie zeer ingrijpend geweest. Meestal maakte bijscholing van docenten deel uit van de projecten.

Alle hogescholen hebben in hun projecten de begeleiding van de student verder uitgewerkt. Daarvoor zijn studentvolgsystemen ontwikkeld en hebben docenten scholing gevolgd. Studenten zijn over de resultaten daarvan positief.

Vrijwel alle instellingen hebben in één of meer projecten ook ICT-ontwikkelingen uitgevoerd. Daarbij hebben hardware en meer administratieve toepassingen tot nu toe meer aandacht gekregen dan onderwijsinhoudelijke. Studenten blijven overigens klagen over de beschikbaarheid van apparatuur.

Sommige instellingen hebben als studeerbaarheidsproject ook de vormgeving van aspecten in de kwaliteitszorg ter hand genomen. De resultaten daarvan zijn vooralsnog bescheiden.

Visitatiecommissies laten zich daar in 2001 nog kritisch over uit. Maar er is een kentering gaande die elders in dit verslag beschreven wordt.

Hiermee is het merendeel van de projecten aan de orde gesteld en rest de vraag of programma's nu ook daadwerkelijk beter studeerbaar zijn geworden. De gecompliceerdheid van die vraag kan worden geïllustreerd met de constatering dat het projectonderwijs - met mogelijkheden van meelift gedrag: studenten die profiteren van de prestaties van andere studenten - de studeerbaarheid verbetert; belemmeringen in de studievoortgang wegneemt. Het blijkt dat studenten die in de projecten actief zijn dit probleem als hinderlijker ervaren dan de meeste docenten en in een aantal gevallen zelf oplossingen aandragen. Een andere constatering is dat de meeste programma's met heel wat minder dan de nominale duur van 40 belastingsuren te volgen zijn. En dat blijkt ook nodig omdat steeds meer studenten steeds meer uren per week nodig hebben om het geld te verdienen om te kunnen studeren. Mogelijk stellen beter studeerbare programma's hen daartoe in staat.

Als we ons baseren op harde cijfers blijkt dat de gemiddelde studieduur de laatste jaren is gedaald en dat ook de gemiddelde verblijfsduur van de uitvallers naar beneden is gegaan. Het bindend studieadvies speelt daar zeker een rol in. Daarentegen is het percentage uitvallers niet duidelijk gedaald, dat ligt vrij constant iets boven de dertig procent. In die zin zijn de prestaties van de hogescholen/opleidingen dus niet verbeterd.

Studeerbaarheid is een complex begrip en het is niet eenvoudig er harde uitspraken over te doen. Wel durft de inspectie de conclusie aan dat de gelden die de afgelopen jaren in het kader van studeerbaarheidsprojecten binnen opleidingen zijn besteed voor een belangrijke kwaliteitsimpuls hebben gezorgd.

Internationalisering

De meest recente visitatierapporten waarin opleidingen in het HAO beoordeeld worden: Voedingsmiddelentechnologie (2000) en Milieu (2001), oordelen wisselend over de

internationalisering binnen die opleidingen. Daarbij scoren de milieu-opleidingen gemiddeld duidelijk beter dan Voedingsmiddelentechnologie. Internationalisering behelst vele aspecten, met onder meer studenten- en stafuitwisseling, het verzorgen van Engelstalig onderwijs met instroom van buitenlandse studenten, buitenlandse stages, oriëntatie op Europa in de leerstof. Wat opvalt, en daar wijzen de visitatiecommissies dan ook nadrukkelijk op, is dat vooral het laatste aspect, toch van groot gewicht in een ontwikkeling naar verdere integratie tot één Europa, maar weinig aandacht krijgt.

Het HAO heeft een kadernota uitgebracht waarin het beleid voor internationalisering voor de periode 2001 - 2006 is beschreven. Daarnaast hebben de hogescholen ook individueel beleid vastgesteld. In de kadernota is niet veel nieuws te lezen. Men onderscheidt drie aandachtsgebieden: internationalisering van het curriculum, mobiliteit en het aantrekken van buitenlandse studenten. De uitwerking ervan oogt bescheiden en de al genoemde kritiek van de visitatiecommissies, dat er meer 'Europa' in het binnenschol curriculum moet komen, krijgt weinig aandacht.

Hogescholen hebben op verschillend ambitieniveau beleid over internationalisering geformuleerd. Bij een enkele hogeschool is er de afgelopen jaren bewust voor gekozen prioriteiten elders te leggen. De meeste aandacht gaat uit naar het vergroten van de instroom van buitenlandse studenten. Dat vergroot het financiële draagvlak en daarmee de continuïteit van de instelling/opleiding in een al langere periode waarin de instroom van studenten uit Nederland stagneert. Aardig is dat de instellingen elkaar daarbij niet voor de voeten lopen en zich concentreren op verschillende landen. De uitvoering is wisselend: afhankelijk van aantallen worden eigen groepen gevormd of vindt integratie met Nederlandse studenten plaats. Het gaat op de hogescholen gezamenlijk jaarlijks om honderden studenten.

Deze aantallen overtreffen verre het aantal Nederlandse studenten dat een deel van de studie aan een buitenlandse onderwijsinstelling volgt. Dat gebeurt heel weinig. Wel volgen in het HAO relatief veel studenten een buitenlandse stage. Dat is mede afhankelijk van het belang dat een opleiding daaraan hecht. In feite is er sprake van een terugloop van het aantal buitenlandse stages. Daar speelt de studiefinanciering ook een rol in. Op twee manieren: men moet sneller studeren en de hoogte van de toelage maakt voor veel studenten bijverdienen noodzakelijk. Deze maatregelen werken dus het blik verruimen tegen. De mogelijkheden die ICT biedt, worden door sommige hogescholen goed benut om de begeleiding van de student in het buitenland, ondanks de afstand, toch voldoende inhoud en regelmaat te geven.

Een activiteit die op enkele hogescholen ook aandacht krijgt is het inzetten van expertise ten behoeve van de opbouw van onderwijs in het buitenland. Dat gebeurt op dit moment bijvoorbeeld in Indonesië en China.

5.3 Wageningen Universiteit

(..) Maar dan moet er nog een tweede taboe doorbroken worden. En dat is dat het hart van de universiteit niet ligt in de wetenschap, maar in het onderwijs. Niet in het onderzoek, maar in de algemene ontwikkeling. Niet in de master's maar in de bachelor's fase.

Willem Otterspeer in een artikel in NRC Handelsblad (april 2002)

Bij Wageningen Universiteit is in 2001 de verdere invoering van het Instellingsplan 1999 - 2003 aan de orde. De universiteit kent veertien opleidingen die verdeeld zijn over vijf onderwijsinstututen (OWI's). Deze OWI's kennen een grote mate van zelfbestuur, binnen randvoorwaarden van financiële en organisatorische aard die door het college van bestuur zijn vastgesteld. Alle opleidingen hebben een nominale duur van vijf jaar gekregen, met een bachelorfase van drie jaar en een masterfase van twee jaar. Daarin is Wageningen de invoering van de wettelijke BaMA structuur voorgegaan. Dat betekent dat aanpassingen nodig zijn om de bachelor fase de wettelijk vereiste eigenstandige status te geven, maar die aanpassingen blijken vrij makkelijk aan te brengen. Wageningen Universiteit spant zich in om vooral de masters een sterk internationaal karakter te geven, met aanzienlijke instroom van buitenlandse studenten, naast die vanuit het

HBO en dan met name het hoger agrarisch onderwijs. De voertaal zal in de masteropleidingen dan ook het Engels zijn.

Eén van die door het CvB vastgestelde randvoorwaarden betreft elementen van de onderwijskundige vormgeving van het onderwijs. Het jaar is onderverdeeld in vijf perioden en in een periode worden in het algemeen twee blokken ('vakken') van vier studiepunten aangeboden. De opleidingen hebben de opdracht gekregen in een blok een inhoudelijk samenhangend deel van het curriculum te organiseren. Bovendien dient tenminste 30% van het programma een studentgecentreerde werkvorm te krijgen. Dat betekent dat de rol van de docenten verandert. Zij worden meer en meer begeleiders van leerprocessen waarin het initiatief bij de studenten ligt. Binnen een onderwijsinstituut, dat een breed domein omvat, wordt een aanzienlijk deel van de propedeuses, als richtlijn geldt 60%, gemeenschappelijk uitgevoerd.

Wageningen Universiteit is in het studiejaar 2000/2001 begonnen met de uitvoering van de propedeuse van deze vernieuwde programma's. In 1999 waren veel (12) van de toen bestaande opleidingen gevisiteerd. De inspectie heeft eind 2001 nagegaan hoe de nieuwe opleidingen vorm krijgen en op welke wijze de uitkomsten van de visitaties in 1999 daarbij een rol spelen. Daartoe heeft zij met vertegenwoordigers van vijf opleidingen - staf en studenten - gesprekken gevoerd. Bovendien waren de uitkomsten beschikbaar van evaluaties die aan het eind van het eerste 'nieuwe' propedeusejaar 2000/2001 in alle opleidingen onder studenten zijn gehouden. Daarin is ook aandacht gevraagd voor de studeerbaarheid van de programma's, zodat ook daar een beeld van gegeven kan worden.

In de visitaties in 1999 kwamen de opleidingen er op de meeste hoofdpunten goed uit. Voor een aantal zaken vroegen de visitatiecommissies breed aandacht. Dat betrof vooral de roostering in samenhang met de onderwijswerkvormen en vrije keuzevakken; de onderwijsinnovatie, die niet voldoende gestimuleerd wordt en niet vanuit een visie, op universitair - en opleidingsniveau, vorm krijgt; toetsing, die niet aansluit bij onderwijskundige ontwikkelingen en niet altijd voldoende eisen aan de student stelt; didactische kennis van de docenten; een onduidelijke structuur qua bevoegdheden en verantwoordelijkheden op opleidingsniveau.

Met de indeling in 4- of 8-punts 'vakken' is in de opleidingen meer structuur en samenhang ontstaan. Die structuur heeft ook voor een ingrijpende vernieuwing van de uitvoering gezorgd. Binnen een blok bestaat tussen docenten overleg over de uitvoering ervan, waarbij een eis is dat gebruik wordt gemaakt van verschillende werkvormen. Een opleidingscoördinator is verantwoordelijk voor samenhang van de blokken op opleidingsniveau. Daarbij krijgt vooral de kennisinhoud aandacht; afstemming van werkvormen over blokken heen, met evenwicht en variatie in het verwerven van vaardigheden en competenties dient in een aantal opleidingen verdere aandacht te krijgen. In sommige opleidingen acht men de capaciteit voor de begeleidende rol van docenten onvoldoende. De oplossing wordt dan bijvoorbeeld gezocht in het inschakelen van studentassistenten, maar soms voelen studenten zich aan hun lot overgelaten. Docenten krijgen de gelegenheid zich bij te scholen en maken daar ook in ruime mate gebruik van. Recent is veel aandacht besteed aan hun begeleidende rol. Het functioneren van docenten wordt met studentenevaluaties beoordeeld. De organisatiestructuur maakt het echter niet eenvoudig voor een opleiding om zo nodig op te treden. Een docent is hiërarchisch verbonden aan een leerstoelgroep en heeft daarin ook een onderzoektaak, die vaak als belangrijker wordt gezien. Overigens lijkt het erop dat na vele jaren van schone voornemens de kwaliteit als docent meer gewicht gaat krijgen, waarbij op die grond de benoeming als universitair hoofddocent mogelijk wordt. Landelijk wordt daartoe gewerkt aan een nieuwe functiesystematiek. De rol en bevoegdheid van de opleidingscommissies en de opleidingscoördinator is niet helemaal helder. Opleidingscommissies zijn wel betrokken bij de vormgeving van de opleiding, maar kunnen niet aangeven wat hun advisering waard is. Veel gebeurt op informele wijze. De opleidingscoördinator heeft vooralsnog beperkte bevoegdheden.

Visitatiecommissies hebben regelmatig kritiek geuit op de forse omvang van de vrije keuze ruimte en het mogelijke gebrek aan samenhang en verdieping binnen een door een student gekozen pakket. Die vrije ruimte is nu teruggebracht en de vakken hebben een niveau-aanduiding

gekregen met onderscheid tussen inleidend, verdiepend en specialistisch. Goed overleg met de studiebegeleider zorgt er voor dat een pakket evenwichtig is samengesteld en van voldoende kwaliteit is. In sommige opleidingen maakt men in voorlichtende zin gebruik van voorbeeldpakketten. Overigens stellen de studenten vast dat de roostering vooral in de eindfase van de opleiding, waarin een belangrijk deel van de vrije keuze zit, nog steeds aanzienlijke knelpunten laat zien.

In het master-deel van een opleiding gaat in de toekomst met elke student een studiecontract gesloten worden en is sprake van een verdere individualisering van het onderwijs dat meer vraaggestuurd wordt. Er is uit het buitenland een enorme belangstelling voor de masters-opleidingen. Vorig jaar kreeg Wageningen Universiteit ongeveer tweeduizend verzoeken voor toelating. Ongeveer eenderde slaagde voor het toelatingsexamen en uiteindelijk is daarvan ongeveer eenderde (250) ingestapt. Dat heeft vooral een financiële achtergrond, want het aantal beurzen is beperkt.

In de visitaties was het beeld over de inzet van ICT en de beschikbaarheid van computers wisselend. Waar nodig heeft dit tot tenminste een materiële inhaalslag geleid. Maar ook in de toepassingsfeer vinden activiteiten plaats. De opleiding Voeding en Gezondheid heeft vier AIO's aan promotieonderzoek gezet waarbij onderwijsmateriaal voor gebruik op de computer wordt ontwikkeld. Voor docenten worden cursussen georganiseerd, om de mogelijkheden van de elektronische leeromgeving te leren kennen en benutten.

Toetsing blijft een element in de programma's dat meer aandacht zou moeten krijgen. Weliswaar zijn er afspraken gemaakt dat een 'vak' (vier studiepunten) met één toets behoort te worden afgesloten, maar dat lukt niet overal. Evenmin slaagt men erin om geobjectiveerde vormen van beoordeling toe te passen als het niet om kennisvragen, maar om houding en vaardigheden gaat. Daarnaast vraagt de vertaling naar individuele studenten van de beoordeling van groepsprestaties aandacht. Ook feedback: de student confronteren met en laten leren van gemaakte fouten, en het inschakelen van collega's bij het opstellen van toetsen komt nog niet veel voor. Eén van de bezochte opleidingen is gestart met het samenstellen van een portfolio per student, waarin diens getoonde kwaliteiten zichtbaar worden, zodat gerichte aandacht en sturing mogelijk wordt. Bij andere opleidingen wordt dat weliswaar als wenselijk gezien, maar acht men het nog niet uitvoerbaar.

De visitatiecommissies waren in het algemeen positief over de zorg voor kwaliteit. Wageningen Universiteit zelf heeft besloten de zorg voor kwaliteit verder te expliciteren en systematiseren. Daarvoor is een handboek ontwikkeld dat zich vooralsnog richt op het primaire proces: het beoordelen en verbeteren van de curricula, maar dat verder zal worden uitgebouwd. Evaluaties van 'vakken', fases en de opleiding als geheel vinden regelmatig plaats en het onderwijsinstituut dat de opleiding huisvest dient aan het CvB te rapporteren welke conclusies en maatregelen aan de uitkomsten gekoppeld worden. Men is ook begonnen om uitkomsten van vakken-evaluaties breder bekend te maken. Jaarlijks zal een verslag over de onderwijskwaliteit verschijnen.

Wageningen Universiteit heeft in de voorbereiding op de invoering van het accreditatiestelsel contact gezocht met een drietal landbouwuniversiteiten in Europa en dat resulteert op korte termijn in een proef-accreditatie van de bachelor-fase.

Propedeuse-evaluatie

Een activiteit die in deze systematische zorg voor de kwaliteit past is een evaluatie van het eerste propedeusejaar na de herstructurering. Die heeft bij alle opleidingen plaatsgevonden. De uitkomsten maken enige meer algemene conclusies mogelijk. Er zijn op onderdelen aanzienlijke verschillen tussen opleidingen, zodat het zinvol lijkt kennis te nemen van de aanpak elders om tot verbetering te komen. Die conclusie lijkt zelfs te trekken voor opleidingen binnen één onderwijsinstituut, waarmee dan gesteld kan worden dat sturing op het niveau van het instituut beperkt is.

De vereiste omvang van gemeenschappelijkheid in de propedeuseprogramma's binnen een onderwijsinstituut, maakt de aandacht voor opleidingsspecifieke vakken en in mindere mate de oriënterende functie van de propedeuse gebrekkig. Bij enkele opleidingen neemt dat, aldus de evaluatie, een alarmerende omvang aan. Er is slechts één opleiding die als duidelijk te licht wordt beoordeeld, bij de meeste komt de zwaarte redelijk overeen met de nominale 42 studiepunten.

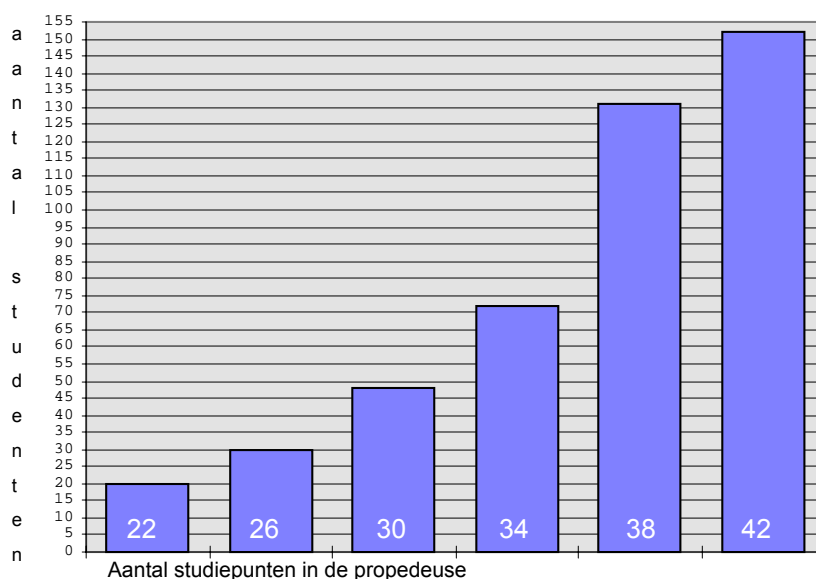
Studeerbaarheid

Interessant is dat de studeerbaarheid van de propedeuses door slechts weinige studenten als onvoldoende wordt beoordeeld en in tien van de veertien opleidingen door tenminste 60% als goed (bij een onderscheid in onvoldoende, neutraal en goed).

Wageningen Universiteit heeft de studeerbaarheidsgelden die eind jaren negentig werden verstrekt ingezet in een aantal projecten, waaronder het onderbrengen van vakken in blokken en de verbetering van vakken zelf daarbij, en daarnaast de inzet en de toepassing van ICT in de blokken. De propedeuse-evaluaties laten zien dat het eerste succesvol is verlopen en dat het gebruik van ICT in sommige opleidingen nog verder aandacht nodig heeft.

De studeerbaarheid van een programma is een kwaliteit die zich bij uitstek kwantitatief laat vertalen. De opleiding die erin slaagt een student zonder vertraging de opleiding te laten volgen is goed studeerbaar. Dat betekent onder meer dat de propedeuse in één jaar behaald moet worden. Wageningen Universiteit schommelde de laatste jaren om de 40% voor wat betreft de studenten die daarin slaagden (43% voor het cohort 97/98, en 37% voor 98/99 en 99/00). Vergelijkbare gegevens voor het cohort 2000/2001 leveren een slagingspercentage van 49% op. Het lijkt er dus op dat deze indicator voor de studeerbaarheid van de programma's verbeterd is.

Hieronder een overzicht van de behaalde studiepunten in de propedeuse in 2000/2001 door 513 studenten die daadwerkelijk aan de studie begonnen zijn. Daaruit blijkt dat ongeveer 70% van de studenten tenminste 34 studiepunten heeft behaald en 80% tenminste 30 studiepunten. Dat zijn bemoedigende cijfers.

Wageningen Universiteit heeft overwogen het bindend studieadvies in te voeren, maar is daartoe niet overgegaan. Als de grens daarvoor bij 22 studiepunten wordt gelegd zouden 60 studenten (12%) ervoor in aanmerking zijn gekomen.

Van het cohort 2000/2001 heeft 15% (78 studenten) zich in september 2001 niet opnieuw ingeschreven. Deze, overigens summier, gegevens bevestigend is het zeer de vraag of een bindend studieadvies een meer dan marginale betekenis zou krijgen.

Twee van de aspecten die laag (blijven) scoren zijn de roostering en het ICT-gebruik. Dat vraagt dus om verdere aandacht. Naast de studeerbaarheid scoort ook het aspect 'variatie in onderwijsvormen in de propedeuse' over de hele universiteit erg hoog. Daarmee blijkt een andere belangrijke doelstelling van de herstructurering geslaagd.

Lijst van afkortingen

AIO	Assistent in Opleiding
AOC	Agrarisch Opleidingscentrum
APH	Agrarische Pedagogische Hogeschool
BaMa	Bachelor-Master
Bavo	Basisvorming
BBL	Beroepsbegeleidende Leerweg
BD	Biologisch-dynamische Land- en Tuinbouw
Bl	Basisberoepsgerichte leerweg
BOL	Beroepsopleidende Leerweg
BPV	Beroepspraktijkvorming
BSc	Bachelor of Science
BS	Bloemschikken
BVE	Beroepsonderwijs en Volwasseneneducatie
CE	Centraal Examen
Cinop	Centrum voor Innovatie van opleidingen
DV	Dierv verzorging
DIVETO	Dierv verzorging en Veterinaire Ondersteuning
DWK	Directie Wetenschap en Kennisoverdracht (LNV)
EZ	(Ministerie van) Economische Zaken
EVC	Elders Verworven Competenties
Gl	Gemengde leerweg
GR	Groenvoorziening
HAO	Hoger Agrarisch Onderwijs
HBO	Hoger Beroepsonderwijs
ICT	Informatie- en Communicatietechnologie
IPC	Innovatie- en Praktijkcentrum
IVBO	Individueel Voortgezet Beroepsonderwijs
KCE	Kwaliteitscentrum Examen
Kl	Kaderberoepsgerichte leerweg
KS	Kwalificatiestructuur
Lev	Levensmiddelentechnologie
LNV	(Ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Visserij
LSBL	Landelijke Stichting Beroepsopleiding Levensmiddelenindustrie
LWOO	Leerwegondersteunend Onderwijs
MAVO	Middelbaar Algemeen Vormend Onderwijs
MBO	Middelbaar Beroepsonderwijs
MR	Medezeggenschapsraad
MSc	Master of Science
NEN(ISO)	Nederlandse Norm (International Standardization Organization)

OC&W	(Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OKI	Onderzoek met kwaliteitsindicatoren
OLC	Open Leercentrum
OVF	Onderwijsvraagfactor
PHP	Paardenhouderij en -sport
PT	Plantenteelt
ROC	Regionaal Opleidingscentrum
SG	Scholengemeenschap
SO	Schoolonderzoek
TI	Theoretische leerweg
V(M)BO	Vorbereidend (Middelbaar) Beroepsonderwijs
VH	Veehouderij
VIA	Versterking en Innovatie Agrarisch Onderwijs
VO	Voortgezet Onderwijs
VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs
WEB	Wet Educatie en Beroepsonderwijs
WU(R)	Wageningen Universiteit
WVO	Wet op het Voortgezet Onderwijs